

૩૮૮૭

દેવું

અને

નાણાનો ખરો ઉપયોગ :

દુગ્રેહ ગ્રંથોના આધાર ઉપરથી

રચનાર

દેવાશંકર અંબારામ ભટ્ટ :

અ મ દા વા દ :

ખાડીઆમાં પિતાંબરદાસ ત્રિ. મહેતાના હિતચક્ર પ્રેસમાં
જોડિંગ મૂળજીએ છાપ્યો.

૫. સ. ૧૮૮૮.

સંવત ૧૯૪૫.

કીમત ચાર આના. (Four annas.)

ઉપોદ્ધાત.

હાલના વખતમાં આ ભારતદેશમાં નાણાં સંબંધી તંગી વિષે વારંવાર લોકો ફર્યાદ કરતા નજર આવેછે અને તેને વારંવાર દેશની દાઝ બાણુનારા રાજનીતિસ પુરોગામીઓ આંતરક્રમ બહુ દાઝેછે તેથી તેઓ યતન કરતાજ રહે છે. તેમને એકતોની ઘણી દયા આવે છે કેમકે મનુષ્યનો આધાર અન્ન છે. તે અન્નાજ પકવનારા એકૂતો છે તેમની સ્થિતિ બહુ કંગાળ છે અને તેમનાં દુઃખનો પાર નથી. અથાક મહેનત કરતાં તેમની પાસે ખાવાને અન્નાજ ને પહેરવાને લૂગડાં પણ પૂરાં મળતાં નથી. તેનું મુખ્ય કારણ તેઓ દેવાના ડુંગર નીચે દબાઈ ગયાછે તે છે. તેમને કંઈ ખોધ મળે તથા નાણાનો ખરો ઉપયોગ થાય એવું પુસ્તક બરાબર રચાય તો તે ઘણું માટું થઈ જાય, ને એકૂત વર્ગના છોકરા તેની કીમત ભારે થઈ જવાથી લઈ શકે નહિ એમ બાણુ તે વિષેનું આ સારાંશ રૂપ લઘુ પુસ્તક વાંચક વર્ગની સેવામાં મૂકવાની તક લીધી છે અને તેમાં પણ અપૂર્ણતા હશે તોપણ તેમાંથી કંઈક જ્ઞાન મળશે એવા ધરાદાયી તથા કેળવણી ખાતાવાળાને ધનામમાં લેવાને બની આવે જેથી તેનો બહેજો ફેલાવો થાય એવું ધારી ઇંગ્રેજ ચોપાની-આના આધાર ઉપરથી આ નાનકડું પુસ્તક રચ્યું છે. આશા છે કે એને જો સારો આશ્રય મળે તો જેમ બને તેમ સસ્તી કીમતે વેચવાનું ઠરાવ્યું છે. ભાષા પણ સાદી ને સાધારણ બહેલા વાંચી સમજી શકે એવીજ વાપરી છે માટે સુસ્ત વાંચક વર્ગને વિનંતિ છે કે એના દોષ તરફ નજર ન કરતાં તેના હેતુ તરફ નજર થાય તો વધારે સારું.

મંથકર્તા.

દેવું અને નાળાનો સ્વરો ઉપયોગ.

—:૦૦૦:—

ઈસ્વીસન ૧૫૭૯ માં મરણ પામેલાની કબર ઉપર
લખાયેલો શિલાલેખ.

કોણ, કોણ, અહિં કોણ છે ?

હું રાખઈ ડાકારન્દર છું, તે મેં મારી પાસે હતું તે ખ-
રચું, મારી પાસે જે હતું તે મેં આપ્યું અને જે મેં જોયું
તે મેં મૂક્યું.

નાણાં વિષે સૂતરફથ વચનો.

ખડાઈખાર માણસ કહે છે કે નાણું મળવવું અને તે-
નાં ઘરણાં કરાવી પહેરવાં.

ઉદાર માણસ કહે છે કે નાણું મળવવું અને તેના હિ-
સ્સા પાડવાં.

કંજીસ માણસ કહેછે કે નાણું મળવવું અને તે ખચાવવું.
લકડાં માણસ કહે છે કે નાણું મળવવું ને તે ખરચા
નાંખવું.

નાણાવટી કહે છે કે નાણું મળવવું અને તે વ્યાજે
આપવું.

જીવારી કહેછે કે નાણું મળવવું અથવા તેને જાઈ દેવું.
ડાહ્યા માણસ કહેછે કે નાણું મળવવું અને તેનો ખર્ચ
ઉપયોગ કરવો.

સુખશાંતિની ઈચ્છા.

સર્વ મનુષ્યપ્રાણી પોત પોતાના કુટુંબ સાથે આરામી-
અવસ્થામાં રહેવાને ઇચ્છે છે. એ વિચાર કુદ્રતી છે અને ઘ-
ણી ખરીવાર જો અવ્યવસ્થા ન હોય તો તે મળતી શકાય
છે. કમનશીખથી આ મૂલકમાં આવી ઉલટું છે. ઘણાં ખરાં
મનુષ્ય પોતાની સંતાપજનક જીવનની યુવાવસ્થાથી તે આ-
ખર અવસ્થા સુધી યુગ્મરે છે એટલુંજ નહિ, પણ તેમનાં
છોકરાંને વાસ્તે વારસામાં મૂકી જાય છે. આમ થવાનાં
ઘણાં કારણો છે, પણ તેમાં મુખ્ય હેતુ કરવાનો ચાલ છે,
અને તે આ મૂલકમાં સર્વત્ર જોવામાં આવે છે.

આ મૂલકમાં કેટલાએક આ અપવાદનો દોષ પોતાના
નશીબ ઉપર મેલે છે. હિંદુસ્તાનના રાજમીતિસુધારકો,
જનમંડળને પ્રભાવ કરે છે કે રાજ્યમાં કારભાર કરવાને
પ્રજા પસંદગીના હિમાયતીઓ રાજ્યમાં આવે એજ દેશનું
દારિદ્ર્ય જવાનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે. ઇંગ્લાંડમાં સેંકડો વર્ષથી
પ્રજા પસંદગીના હિમાયતીઓથી રાજ્ય ચલાવાય છે, તો-
પણ સંખ્યાબંધ અવ્યવસ્થિત ગરીબો છે; માટે આપણા
સુખનો સરકાર ઉપર આધાર રાખવા કરતાં આપણા પો-
તાના ઉપર આધાર રાખવો એજ વધારે યોગ્ય છે. સુધા-
રાનો પ્રારંભ પ્રથમ પોતાની જાત, પછી ઘર, પછી ગામ,
પછી પ્રાંત, પછી દેશ, ઇત્યાદિ અનુક્રમ પ્રમાણે કરવો જોઈએ.

દીર્ઘદૃષ્ટિથી નિરીક્ષા કરનારા ભવિષ્યનો વિચાર પ્રથમ
કરે છે ત્યાર પછી તેને વાસ્તે તૈયાર થાય છે. આજ માટે
તદાવત જંગલી અને સુવરેલા માણસોમાં હોય છે, કેમકે
જંગલી મનુષ્ય, માત્ર ચાલતા વખતનોજ વિચાર મનમાં

લાવે છે. આજ તેઓ મળવેલા ખોરાક ખાઈ આનંદ કરે છે, પણ ભવિષ્યનો વિચાર ન કરવાથી ખીજે દિવસે ભૂખની વેદના ભોગવે છે. આ પ્રમાણે જ ધણાખરા પોતે જો કમાયા હોય તે એકદમ ખરચી નાખે છે અને જ્યારે મંદવાડ કે ખીજું અણધાર્યું ખર્ચ આવી પડે છે ત્યારે દેવું કર્યા વિના તેમનો છૂટેથી થતો નથી. ડાહ્યા માણસો નિયમ પ્રમાણે નાણા ખચાવી રાખે છે કે અણધાર્યો પ્રસંગ આવે તો તે તેમાં ખરચવાને અત્યુપયોગી થઈ પડે અને વ્યાજના ભારે બોજાથી મુક્ત થવાય.

આ દેશમાં દેવું ફેલાવાનાં કારણો, તેનાથી થતી ખરાબી તથા તેથી મુક્ત કેમ થવાય અને નાણાંના ખરા ઉપયોગ વિષે થોડાંક આધુનિક દૃષ્ટાંત સાથે નોંધ આપતી ઉપયોગી છે માટે તે પણ આમાં આપેલી છે.

હિંદુસ્તાનમાં દેવું કરવાનો પ્રચાર.

ધણું કરીને દુનિયાના સઘળા મૂલકમાં અને સર્વ કાળમાં માણસો થોડા અથવા વધારે દેવાના બોજામાં આવી ગએલા છે, અને આવી જાય છે. કેમકે આજથી ત્રણ હજાર વર્ષ પહેલાં સોલોમને એ વિષે સૂચના આપી છે તે એ કે દેવું કરનાર જેનું દેવું કરેછે તેનો સેવક છે. તેમ હાલમાં ઇંગ્લાંડના ધણાખરા ગરીબો પોતાનાં વસ્ત્ર ધરેણી મૂકી તેના ઉપર નાણું ઉધારે લે છે, તે શનિવારે જ્યારે તેમને સાપ્તિક પગાર મળે છે ત્યારે તેમાંથી નાણું આપી તે લૂગડાં છોડાવી લાવેછે તેમ હિંદુસ્તાનમાં તો અસલના વારાથીજ દેવામાં પડવું એ સાધારણ થઈ ગયું છે; કેમ કે હિંદુ લોકના જૂનામાં જૂના વેદ તેમાં સર્વથી મુખ્ય

ઋગ્વેદ તેમાં સ્તુતિ કરી છે કે, (૯) હે વરુણ, મને દે-
વામાંથી મુક્ત કર, તથા મારા વિસ્તારને, તથા મારી
સાથે જે જે જોડાયા છે તેમને, અને જેની સાથે મારા
સંબંધ છે તે સર્વને મુક્ત કર. અને હે વરુણ દેવ, હું
ખીજના દેવાને લીધે તેનો તાબેદાર ન થાઉં એમ કરજો.
મનુના કાયદાનું પુરતક જે મનુસ્મૃતિ તેના ૧૪૦ મા
શ્લોકમાં લખ્યું છે કે વશિષ્ઠે નાણું ધીરનારને પોતાનું
નાણું વધારવાનો હક્ક દરમાસે ૧૮મા ભાગ વધારે લેવાનો
આપ્યો છે તથા તેને કાયદેસર ગણ્યું છે. દર સેંકડે દરમાસે
બે ટકા વ્યાજ પોતાના કાયદાને વારસે લેણુદાર દેણુદાર
પાસેથી લે તે સારા માણસનો ધર્મ ઠરાવ્યો છે.

૧૪૨ મા શ્લોકમાં લખ્યું છે કે નાણું વ્યાજે આ-
પનાર બ્રાહ્મણ પાસેથી દર સેંકડે દરમાસે બે ટકા, ક્ષત્રી પા-
સેથી ત્રણ, વૈશ્ય પાસેથી ચાર અને શૂદ્ર પાસેથી પાંચ ટકા
લઈ શકે છે.

આજમાં આજો વ્યાજનો દર સેંકડે દર વર્ષે ૧૫
ટકાનો છે તે જોતાં શૂદ્રને ૯૦ ટકા વ્યાજ આપવું પડે.
હાલના વખતમાં પણ ગરીબ કરજદારને વારંવાર એક
રૂપિયે એક મહીને એક આનો આપવો પડે છે તેની ગ-
ણતરી કરીએ તો સેંકડે ૭૫ ટકા દર વર્ષે આપવા પડે છે.
દેવું કરવાનો પ્રચાર આ દેશમાં ભણિલા ને અભણ સ-
ર્વમાં છે. હિંદુસ્તાનમાં માઠામાં માટો ભાગ એડૂત વર્ગનો
છે અને ખીજ માણસો કરતાં દેવું કરવાથી જે દુઃખ થાય
છે તે આ લોકોને બહુ વેઠવાં પડ્યાં છે ને પડે છે. તે વિષે
જેતીવાડી સંબંધી સુધારા કરનાર મંડળીનો સ્થાપન કર-
નાર સ્વર્ગવાસી ડાકતર કેરી કહે છે કે દેવારહિત જે એડૂત

હોય છે તે પોતાનાં વાવેલાં અનાજના છાડને ધણી ખુ-
શીથી જુએ છે અને મનમાં મગ્ન રહે છે. તેની ખુશીનું
મિત્ર ધણું રજિમામણું જણાય છે. એવા ખનાવ જોવામાં
આવે તો માઠા અમત્કારની વાત આ દેશમાં સર્વ કોઈ
ગણે છે. એટલે વર્ગના ધણાખરા ભાગમાં દેવું કરવાની
ટુંબે જાડાં મૂળ જોશ્યાં છે તેને લીધે તે બિચારા ને મ-
હેનત કરેછે તે તથા ને અનાજ પકાવે છે તે સર્વ દે-
વામાંજ આપી દેવું પડેછે એટલુંજ નહિ, પણ કાપણી
કરવાનો વખત આવે ત્યાં સુખીમાં તો તેના દેવામાં સેંકડે
૪૦ ટકાનો વધારો થાયછે અને ખેતીવાડીનું કામ આખર
આવે ત્યાં સુખીમાં તો તેના દેવામાં સેંકડે ૫૦ ટકાનો વ-
ધારો થાય તો પોતે ભાગ્યશાળી ગણાય છે.

આપણા જોવામાં ધણા દાખલા આવ્યા છે અને
આવેછે કે એ વર્ષના પાકમાંથી એક વર્ષના પાક નેટલું
પણ તેમને મળતું નથી; આવું કોઈ એકનેજ થાયછે એમ
નથી, પણ મૂલકના ધણા ભાગમાં એમજ થાય છે. ગૂજ-
રાતપ્રાંતમાં તો ધણીખરે ઠેકાણે સરકારે ભરણાના રૂપિઆ
પણ પૂરા થતા નથી તો માગનારને વ્યાજ જોયું આપ-
વાની સગવડ તો આવેજ ક્યાંથી? આવી હાલતમાં આવી
ગયાથી તેઓની નીતિમાં ખગાડો થાય તેમાં લેશમાત્ર ન-
વાઈ નથી.

પ્રાચીનકાળમાં આ મૂલકના કેટલાક ભાગમાં જમીન
સરકારની કહેવાતી હતી તેથી તેને ધરાણે મેલી શકાતી
નહિ. ખુદલખંડના ખાલસા ભાગમાં સરકારે રૂડા વિચા-
રથી જમીનદાર લોકોને જમીનનો હક્ક આપેલો છે, પણ
તેનો ફરાવેલો દર તેમનાથી વધારી શકાતો નથી તોપણ વ-

રિશ્ત ધારણ કરનાર તરીકેની સર્વ સત્તા તે ભાગવે છે. તેઓ લોભને કીધે જે જમીન ખરીદ કરે છે તેના પૈસા તેઓ માગવાડી જેવા શાહુકાર પાસેથી લેછે અને શાનમાં જમીનને મેલેછે તેથી મારવાડીઓ ઘણી ખુશીથી તેમને ખીરે છે. જ્યારે દેવી આપણે આવી પડે છે ત્યારે તેઓ સર્વ ખુશ છે અને વરિશ્ત ધારણ કરનારને બદલે કનિશ્ઠ ધારણ કરનાર થઈ જાય છે અને સર્વ માલમતા શાહુકારના કબજામાં જાય છે તેથી તે શાહુકાર તે ગરીબ પ્રજાને તેમના પ્રાણને ફક્ત આધાર યોગ્યજ આપેછે, અને તે સર્વ ગુનામની પેટે શાહુકારનું કામ કરેછે.

એડૂત વર્ગને તેમની કમાણીનો ખરો ભરસો નથી એ કહેવું ફેટલેક દરજે વાજીબી છે, કેમકે તેમના પાકનો આધાર અનુકૂળ માસમ ઉપર રહેલો છે અને તે સાનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ આવવી ફક્ત તેમનાજ હાથમાં નથી માટે તેમના ઉપર મેલાતા અપરાધનો એ બચાવ છે, તોપણ તેઓને જે મળેછે તે તેઓ જાળવી શકતા નથી એ ખરું છે. જ્યારે વધારે મળે છે ત્યારે વધારે ઉડાવે છે, ને પછી “અક્ષા એક બદામ” થઈ જાય છે. જે માણસોને મુકરર પગાર કરાવ પ્રમાણે મળેછે તે પણ એડૂતની પેઢેજ દેવાના બોજામાં સરખી રીત આવેછે તે વિષે ઇન્ડીઅન મિરર કહેછે કે “હિંદુસ્તાનનો એડૂતવર્ગ અવિચારથી વર્તન કરનારમાં પંકાયેલો છે, તોપણ તેઓ એકલાજ એવા છે એમ નથી એમ ખરોખર જણાયેલું છે, તથા આધારણ અકલથી નિરીક્ષા કરીએ તો જણાઈ આવે છે કે જે ભારતવાસીઓ કેળવણી પામ્યા છે તે તથા જેઓ કેળવણી રહિત છે તે સર્વ જ્યારે તેમને દુનિયાદારીની

સીતભાત કરવાની આવેછે ત્યારે તેઓ ગળ ઉપરાંત બધ કચી સંકટના ભાગ થઈ પડે છે.” થોડાં વરસ ઉપર મદ્રાસના એક વર્તમાનપત્રમાં લખાયું હતું કે મદ્રાસ ધંલાકાના ૧૩૦૦ કારકુનો ઉપર તેમના પગારમાંથી વધારે ભાગ તેમના દેવાદારને આપવા સારૂ કર્યાદ થઈ તે કર્યાદ ન્યાયની અદાલતમાં નોંધાઈ હતી.” આમાં કદાપિ અતિશયોક્તિ હશે એમ માનીએ, તોપણ આ દુર્ગુણ ફેલાયે છે કે નહિ તે વિષે પ્રશ્ન પૂછવાનો રહેતો નથી. મદ્રાસના જે ભાગમાં ખ્રિસ્તિ ધર્મનો ફેલાવો થયોછે ત્યાંના ધર્મ અધ્યાપકોમાંના ત્રીશમાંથી પાંચ અથવા છઠ્ઠા ભાગેજ દેવા વગરના ધોરા રહ્યા હશે એમ તપાસ કરતાં જણાયું છે. ધરકામ કરનારા પણ વારંવાર વ્યાજ નાણું લઈને તે પતાવી શકતા નથી.

દેણું થવાનાં કારણ.

ધણીખરાં મનુષ્ય છોકરવાદી સ્વભાવનાં હોયછે તેથી તેઓ હરેક વાતમાં ફક્ત ચાલતા વખતનોજ વિચાર કરે છે. ભૂતકાળ તથા ભવિષ્યકાળની લગાર પણ દરકાર રાખતાં નથી, માટેજ તેમને આજ પૂરું થાય એટલું મળ્યું હોય તો તેઓને આવતી કાલના સંકટમાંથી જે આપ્યું થાય તેનો વિચાર સરખો પણ આવતો નથી. ડાહ્યા માણસ ભવિષ્યનો વિચાર કરેછે તથા તેની તૈયારી કરી મેલેછે તથા ભૂતકાળમાં જે બન્યું તે ભૂલી જતા નથી. તે વિષે લામ્બ કહેછે કે “મનુષ્ય પ્રાણીમાં બે જાતના નમૂના જોવામાં આવે છે. એક ખીરનાર ને બીજો લેનાર, એક પૈસા જા-

જીવી રાખનાર અને એક ઉડાવનાર, એક દુરંદેશી અને
 ખીલે ટંકી નજરનો, એક બચાવનાર અને ખીલે ખોનાર,
 એક પૈસાવાળો અને ખીલે પૈસા વગરનો, તેમજ
 એક કૃશાત્ર યુદ્ધિનો ને ખીલે મોખાત્ર યુદ્ધિનો એમ
 હોય છે.” વિચાર કરીએ તો દેવું માણસની કમાણી
 ઉપર આધાર રાખતું નથી, કેમકે એકજ કચેરીમાં
 બે કારકુનો હોય તેમાંનો એક જોને વધારે પગાર મળતો
 હોય તે કરજના ઊંડા ખાડામાં ડૂબેલો માલૂમ પડેછે, ને
 ખીલે જોને થોડો પગાર મળતો હોય તે એટલું બચાવી
 શકે છે કે જો ખાડાની ગાડીમાં બેશીને જવું પડતું હોય
 તેવી ગાડીને થોડો વચાતો લઈ શકે છે. એક માણસ
 રૂકત ૧૫ રૂપિયાના પગારમાં પોતાના કુટુંબ સાથે દેવું
 કર્યા વગર રહી શકેછે અને ખીલે જો ૧૫૦૦ રૂપિયાનો
 પગારદાર હોય અને તે કુટુંબ વગરનો હોય તોપણ દેવાના
 બોજમાં દબાઈ ગયેલો હોય છે. દેવું જોને કુટુંબનું ભર-
 લુપોષણ કરવું પડતું હોય એવા બાપના મરણ પામવાથી
 થાયછે. અથવા કાળ પડેછે ત્યારે નાણું વ્યાજે કાઢવું પ-
 ડેછે એ અચોગ્ય નથી. જો કારણો ચોગ્ય નથી તેને વાસ્તે
 નાણું ઉધારે લેવું તેના તે પોતેજ જવાબદાર છે. પો-
 તાની ભૂલનો કપકો, ખીલ ઉપર બાનું કાઢો મેલવો એ
 ધણું સહેલું ને નહારું છે, પણ તે સુધારવાને યત્ન કરવો
 એ વધારે કઠણ ને સારું છે.

લગ્નની તથા મૃત્યુનો ક્રિયામાં ઉડાઉ- પણાથી થતું ખર્ચ.

એક અન્યદેશી લખનાર આપણી પરસ્પર વિરોધ-
તાનું આ પ્રમાણે વર્ણન કરેછે કે, આ દેશના લોકો ખરાબર
ઉડાઉ નથી પણ ઉલટા કંઠુસામ્રથી અને લાભથી પૈસા
એકઠા કરેછે અને પૈસાનો ઢગલો ભિગો થાય એવો તેમનો
હેતુ હોયછે, તેથી તેનો ખર્ચ ઉપયોગ કરવાનો મનમાં વિ-
ચાર સરખો પણ લાવતા નથી; એમ છતાં પણ જ્યારે
લગ્નનો કેબીજી પ્રસંગ આવે તથા નાતજાતમાં તડ પડે કે
કોઈનાં મેણાં ટુણાં સાંભળે ત્યારે હલકામાં હલકી ખાખત
ઉપર પણ બહુજ ખર્ચે છે. વારંવાર સંભળાય છે કે
લગ્ન પ્રસંગે વધારે નાણું ખર્ચાયછે. મદ્રાસના જાણીતા
એક વર્તમાનપત્રથી જાણાયુંછે કે થોડા દિવસ ઉપર એક
છોકરાના લગ્નની ખુશાલીની જાફતમાં ૧૫૦૦૦ રૂપિયા
તેના બાપે ભોર મેલ્યા હતા. હિંદુની ગરીબ સાતિઓમાં
પણ આવાંજ બેપરવાઈનાં ખર્ચ કરવામાં આવેછે તેથી
તેઓ દેવાની જાળમાંથી નીકળી શકતા નથી. પૈસાદાર
લોકો પણ આવા ઉડાઉ ખર્ચથી કરજના દરિયામાં એ-
ટલા બધા ને એવા તો ડૂબી ગયાછે કે તેમને ઉપર આવ-
વાની બિલકુલ આશા રહી નથી. કહેવાને નવાઈ લાગેછે
કે આ લોકો “પૈસો મારો પરમ્પર” એમ જાણે છે
તેથી તે મજાવવાને ચલ કરેછે અને તેને વાસ્તે પોતાની
પ્રતિજ્ઞાની હાનિ થાય એવી નોકરી કરેછે અને દોષળીમાં
ઉમરો કર્યા કરે છે એમ છતાં પણ વરા તથા ઉફાંદનાં
ખર્ચ કરવાને બિલકુલ આચક્રે ખાતા નથી.

મદ્રાસના માજી રેવરંડ ડબ્લ્યુ. સ્ટીવન્સન નીચે લખેલા એક સાધારણ લગ્ન પ્રસંગના દાખલાનું વિવેચન કરેછે.

“૫૦ રૂપિઆના દરમાયાવાળા એક પુરુષને પોતાની દીકરીના લગ્નપ્રસંગે ૫૦૦ રૂપિઆ ખર્ચવાના જોઈએ તે ન હોવાથી દેવું કાઢવું પડ્યું હતું; અને વળી તેના જાણવામાં હતું કે તે પૈસા મળવવાનું તેની પાસે સાધન નથી, પરંતુ જ્ઞાતિના ધારાને તામે થઈ ભારેમાં ભારે વ્યાજ આપવું નક્કી કરી પૈસા કરજે લીધા અને તે માટે વ્યાજના હાથાથી દેવાની ઘંટીમાં ઘણાં વરસ સુધી દળાયે. એમ કર્યા વિના તેનો છૂટકો નહોતો, કેમકે તે કહેતો હતો કે જો હું પ્રમાણિકપણે વર્તું તો મારી પાસે નાણું નથી અને મારા જેવાને દેવાના ભારમાં દબાઈ જવું એ જોઈતું અને એવકૂરી ભરેલુંછે; વળી મારી મહેનતથી જે મળવું હોય તેજ મારે ખર્ચવું તે સિવાય બીજું ઉધારે લેઈને નજ ખર્ચવું, પણ કહું શું? મારી નાતની રીતભાત કર્યા વિના છૂટકો થતો નથી અને પાડોશીનાં મણાંથી મારે નીચું જોવું પડે એવા ખાચલા વિચારને તામે થઈ એવકૂરીથી તેણે પોતાની ગરદન દેવાની ધૂસરીમાં મેલી.”

પંજાબ પ્રાંતના હિંદુઓમાં વૃક્ષના મરણક્રિયાના વરામાં સરાસરી ૫૦૦ રૂપિઆ ખર્ચ થાય છે. વરને કન્યાના ખાપને આપવાના રૂપિઆની સરાસરી દર કન્યાએ ૪૦૦ રૂપિઆ આવેછે, તે જ્યાં સુધી આપે નહિ ત્યાં સુધી લગ્ન થવા હોતા નથી. આવાજ ખર્ચ કરવાને વાસ્તે તેમની પોતાની ફળદ્રુપ વંશપરંપરાની જમીન નાણાં ખીરનારના હાથમાં જાય છે. મુંબઈ ઇલાકાના સમુદ્ર કિનારાના મૂલકમાં એટલે કોકલુપટ્ટીમાં જમીનદાર પુરણવાના ખર્ચમાં પોતાના ખા-

પદાદાની જાગીરની જમીન વેચી દેખ જાઈ દેછે. કન્યા પરણાવવાના અર્ચમાં અરાબખસ્ત થવાની બીકથી કેટલાક રજપૂતો પોતાની કેળના ગર્ભ જેવી કન્યાને દૂધપીતી કરતા હતા તેનો અટકાવ કરવા સારૂ સર. લી. ગ્રાંડ જેકબ સાહેબની સૂચનાથી સરકારને એક ખાસ ખાતું ઇન્ટ્રીસાઈડ (ખાળહત્યા અટકાવનારું) કહાડવું પડ્યું હતું, તે કેટલાંક વરસ સુધી રાખી પછીથી બંધ કર્યું હતું.

આપણા ગુજરાત પ્રાંતમાં પણ ધણી નાતોમાં પહેરામણી કે વાંકડો આપવાનો ધારો છે અને એ ધારાને લીધે અહીંના પાટીદાર અને અનાવળા દેસાઈઓ દેવાતા ડુંગર તળે ઓછા દખાયા નથી.

હિંદુઓની એકઠા રહેવાની રીતિ ઉત્તમ છે, તોપણ તેથી મૃત્યુની ક્રિયા તથા લગ્નની ક્રિયા કરવાનાં અર્ચ આજના વગર રહેતાં નથી અને તે તમામ અર્ચ જે મુખ્ય હોય તેને એકલાનેજ ઓછ ઓછવાર ભાગવવું પડે છે. જૂઠા રહેનારને તેવાં અર્ચ ઘણાં આવતાં નથી તેમાં પણ જે કમાય છે તેને માથે વધારે બોલે આવે છે અને એ બોલની જાળમાં તથા આખરની જાળમાં અંતે અરાબખસ્ત થઈ જાય છે.

કેળવણી પામલા જેઓ આ ચાલ પ્રમાણે વર્તે તેમને વખેકૂં ગણે છે તેવા પણ એમાં લપટાએલા જોવામાં આવે છે. તેઓ બીજાને બોધ કરે છે કે એવું કરશો નહિ, પણ એવા બોધકની અસર યાચજ કેમ? કહ્યું છે કે “ધેલી સાસરે ન જાય અને ડાહીને શીખામણુ દે.” પ્રોફેસર રથુનાય મુડલેર નામનો મદ્રાસો કહે છે કે “મેં ઘણું

માણસોને લગ્ન પ્રસંગે નાચ કરાવવામાં, વરપોડા કહા-
ડવામાં, માંડવો શણગારવામાં, ચોષ્ટીઆં વગડાવવા-
માં, માંડવામાં, રોશની કરવામાં રૂપિયા ઉડાવતા જોયાછે.
નાતવરામાં સારાં સારાં પકવાન કરી વિવાહની કે વરસી-
ની નાતોમાં ઉડાવેછે અને કહેછે કે અમારા દોસ્તો કરે
તે પ્રમાણે ન કરીએ તો અમારું નાતમાં હીણું દેખાય
અને અમારા પક્ષમાં ઓછું રહે નહિ. વળી કહેવતમાં કહે
છે કે “માખાપનું બારમું અને વહુનું સોમંત ફરીફરીને
આવવાનું નથી”. માટે એમાં પૈસો ખરચવો એ ઉત્તમ છે.
આ ચાલે આપણા ગૂજરાતમાં સત્યાનાથની પાટી બેસારીછે.
અમદાવાદના ઐદીય બ્રાહ્મણોમાં વરા કરીને માટાં માટાં
કુટુંબ પાયમાલ થઈ ગયાંછે, તોપણ તેમને દેવું કરવાથી શું
પરિણામ આવેછે એ માલુમ નથી એ અતી શોચનીય છે.

મદ્રાસની ત્રિસ્તિ કોલેજના ચોપાનીઆના મુખ્ય
પૃથ્વિજી લખેછે કે They are slaves who dare not
be in the right with two or three જે અથવા
ત્રણમાં જોએને ખરું કહેવાની હિંમત નથી તેઓ ગુલામ છે.

જ્યાં પ્રજાનો સમગ્ર વર્ગ આણંદને મૂર્ખ મા-
ણસનો દોરાયો દોસાયછે અને સમજ્યા છતાં એવા બંધ-
નથી ખસાતું નથી ત્યાં સુધારો થવાની શી આશા રાખી
શકાય?

સ્કાટલેન્ડ દેશના રહેવાશીઓની કહેવત અથવા મુદ્રા
લેખમાં છે કે They say! what say they? Let
them say એનો અર્થ તેઓ જે કહે તે કહેવાદો પણ
વાજબી છે તે કરો. પણ ખીજના બેવફૂરી ભરેલી ટીકા
તરફ લક્ષ રાખશો નહિ.

અનાજ વધારે નીપજવવાને સારૂ અમુક જાતનાં ખીનો જથ્થો જોઈએ છે. તેમજ નાણું વધારવાને વારતે તેની મુંડી જોઈએ છે. એના ઉપર વ્યવહારને માથામાં માઠો આધાર છે. જે ખાપ પોતાના છોકરાના લગ્ન પ્રસંગે જે દ્રવ્યનો માઠો જથ્થો ઉઠાવે છે તે તેના કાયદાને માટે જેમાં નફો થાય એવી ખાખતમાં તે પૈસો શેકે તો જે જીવાન જોડું પરણે છે તેને આવતા વખતમાં સારી રીતે રહેવાને માટે વધારે નફો જેવું થઈ પડે, અને તેના સુખમાં પણ વધારો કરે. જે નાણું ખરચે છે તેનોજ નાશ થતા નથી પરંતુ તેની સાથે તેના કાયદા પણ ગુમાવાય છે.

લગ્ન પ્રસંગે આનંદ ભોગવવો એ વાજખી ને જરૂરનો છે. તે પ્રસંગે વાજખી હૃદમાં સગાંવહાલાં અને મિત્રોને ખોલાવવાં અને તેમને ગમત કરાવવી, પરંતુ હાલમાં એવકૂર્ષી ભરેલા અને અનીતિનો ખર્ચ જે વધી ગયો છે તે, તથા રામજીવીઓ નચાવી અનીતિનાં ગીત ને ગાયન સાંભળવાં તેને કેળવણી પામેલાએ જેમ અને તેમ પોતાના તન, મન ને ધનની થકિત પ્રમાણે હરેક રીતે ઓછાં કરવાં જોઈએ.

**નાણું સેવિંગ્સ બેંકમાં રાખવાને બદલે
તેનાં ઘરેણા કરાવીને ખુએ છે.**

હિંદુસ્તાન ખ્રિષ્ટ લોકોના હાથ તમે આવું તે પહેલાં લોકોને પોતાની માલ મિલકતની સફી સલામતીનો ભરોસો રહેતો નહિ; કેમકે આપણા બંધાનાં જન-

હયામાં ગીજગીતા મહમદની ખાર સ્વારીઓ આવેલી છે. મરાઠાઓનાં ટાળેટાળાં દક્ષિણથી તે બંગાળા સુધી લૂંટવાને ફરતાં હતાં તે ખણુ હજુ સુધી મનમાંથી ખસ્યું નથી, કેમકે કલકત્તાના ખચાવને વાસ્તે તે વખતમાં જે ખાઈ ખોદી હતી તે હાલ પણ છે તેને મરાઠાની ખાઈ કહે છે. ધા-ડપાડુઓનાં ટાળાં હાથમાં ચળકતા બાલા અને ખળતી મસાલો લઈને રાત્રે પૈસાદારનાં ઘર ધેરી લેતાં હતાં. તેઓને જો સઘળી મિલકત એકદમ આપવામાં ન આવે તો ઘણી ધાતક પીડા થાય એવા ઉપાયો કામ લગાડતા હતા. કાન તોડીને વાળીઓ કાઢી લેતા, હાથ પગ બાંધતા કે જેથી સહેલી રીતે નાણું લઈ જવાય.

આવી અવસ્થાને લીધે લોકો પોતાની પાસે જે ખચતું તેનાં ઘરેણું કરાવતા કેમકે તે સહેલથી લઈ જવાય તથા સંતાડાય. આ કારણથી ઘરાણું કરાવવાની ટેવ પડી અને તે ટેવ આખરે સ્વભાવ થઈ પડીને આજ સુધી રહી છે.

હિંદુસ્તાન ઊંચી ધાતુની ધોર છે એવું જે કહેવાય છે તે ખરું છે. કેમકે આખી દુનિયાની ઉપજનો $\frac{1}{3}$ સોનું અને $\frac{1}{3}$ રૂપ હાલમાં આ કામમાં (ઘરાણું કરાવવામાં) ઉડાવાય છે.

સન ૧૮૮૧ ની પરદેશથી હિંદુસ્તાનમાં આવેલી ખરી આયાત ૪૫૦૦૦૦૦૦૦૦ છે. સન ૧૮૮૪ આખર થયેલાં પાંચ વર્ષમાં જે સોનું આપ્યું તે ૨૨૫૦૦૦૦૦૦ ક્રીમતથી વધારે નાણાના આકારમાં આપ્યું છે, તોપણ એવા સોનાના સિક્કા બાગ્યેજ જોવામાં આવે છે, કેમકે તેનાં ઘરેણું થાય છે. રૂપાનું નાણું સાધારણ રીતે સિક્કાના આકારમાંજ આપણને પડે એ છે, તેમાંથી ફેટલાક રૂપિયા ફરતા રહે છે.

કેટલાક દાટી મેલવામાં આવેછે, પરંતુ રૂપિયાની ઘણી સં-
ખ્યા ધરેણાં કરાવવાને વાસ્તે ગાળવામાં જાય છે.

આપણા હિંદુ લોકોની તમામ જાતિમાં કેટલીક ન-
દારી રૂઠ્ઠાઓને લીધે નાણાંને ગાળીને તેનાં ધરેણાં કરાવવાં
પડે છે તેમાં જે રાક્ષસો નાણું વપરાય છે તેનો કંઈપણ
વિચાર આવતો નથી એટલુંજ નહિ, પણ નવાં નવાં બપ-
કાનાં ધરાણાં કરાવી નાણાં રોકે છે.

પહેલું આપણે ધરેણાં કરાવવાનું અર્થ થાય છે તે
વિષે વિચાર કરીએ. ગાંધી વસ્તીપત્રકની ગણતરી પ્રમાણે
હિંદુસ્તાનમાં ૪૦૧૫૮૨ સોની અને ૩૮૪૬૦૮ લુહાર હતા.
હવે તે જીવાન સોનીઓની સરાસરી કમાઈ દર માસે દર
મનુષ્યની ૬ રૂપિયા ઓછામાં ઓછી ગણીએ તો દર
વરસે ૨૮૯૧૩૬૦૪ રૂપિયા થાય.

જો આ હાનિકારક છોકરવાદી રિવાજ ફેરવી નાંખી-
એ અને સોનીને લુહારના કામમાં નાંખીએ અને તેમની
પાસેથી હળ અને ખીજાં ખેતીવાડીનાં હથિયારો સુધરાવીએ
તો કેટલો મોટો તકાવત પડે! અને આપણી હાલત કેવી
સુધરે! એક તો એ કે ૨૮૯૧૩૬૦૪ રૂપિયા જતા બચે તે
જે ભંડોળની જરૂર છે તેમાં કેટલો ઉમેરો કરે? નાણું
હોય તો તેનું બ્યાજ આવે, ધરેણાનું બ્યાજ આવે નહિ.
કેમકે નાણું ધીરનાર ઓછામાં ઓછા ૧૨ ટકા ને વધારે-
માં વધારે ૩૬ ટકા સુધી બ્યાજ પેદા કરી શકેછે. એ બધા
રૂપિયા અને તેનું બ્યાજ ધરેણાં કરાવીએ છીએ તેમાં
ઓછીઆં થાય છે.

માજી મરનાર મહારાજા સિંધીઆએ ઓછામાં ઓ-
છા પોતાના ખજાનામાં ૩ ૩૨૫૦૦૦૦૦ દાટી મેલેલા હતા,

તેમાંથી એક ટોડી સરખીએ આવતી નહોતી અને એ રૂપિયા ખીનઉપયોગી બાજુ દિવસ સુધી પડી રહ્યા હતા. મહારાજા મરી ગયા પછી નીમાચેલી રીજન્સીએ એ રૂપિયા બ્રિટિશ સરકારને રેલવેનું ઝાટું કારખાનું કરવા સાંચીયાં તેના દરવર્ષે ૧૪ લાખ રૂપિયા બાજુના પાછા આવેછે અને મુડી તો એની એ છેજ.

ગૂજરાત પ્રાંતમાં સ્વામીનારાયણની એ ગાદીઓ છે તેમાં એક અમદાવાદમાં અને બીજી વડતાલમાં તે બંનેમાં દરેક ઠેકાણે ત્રણ ત્રણ કરોડ રૂપિયાથી ઓછા ભંડાર નથી. એ ભંડારમાંથી કંઈપણ રકમ બહાર નીકળતી નથી પણ દરવર્ષે તેમાં વધારો થતો જાયછે. એ ધર્મના પૈસાના ખરા માલિક તેના સેવકોજ છે કેમકે તે સર્વ સેવકનું આપેલુંછે તે પૈસા તેવા સેવકોની સ્થિતિ સુધારવાને ઓછે બાજુ આપવામાં આવે અથવા ધર્મમાં નીતિ રિતિમાં સુધારો થવાને ખરચે તો કેટલા બધા ફાયદો થાય.

ગણતરી કાઢતાં ૨૦૦૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા હિંદુસ્તાનમાં ભોંયમાં દાટલા અથવા ઘરેણામાં રાકાયેલા ઓછામાં ઓછા છે તે સર્વ નાણાનું દરવરસે દરસેંકડે ૧૨ ટકા પ્રમાણે બાજુ ગણીએ તો ૨૪ કરોડ રૂપિયાની રકમ કે આખી જમીનની મહેસૂલની પેદાસ હાલ થાયછે તેના ખરાખર થાય.

મુંગાંડમાં એવા ધારો છે કે સોનાનું ઘરેણું ટોપાએ કરાવવું નહિ તેથી દરરોજ સોનાનું નાણું સંખ્યાબંધ નવા અને જૂના સિક્કામાં જોવામાં આવેછે. હિંદુસ્તાનમાં રેલવે (લોઢાની સડક) બનાવવા વાસ્તે નાણું જોઈએછે ત્યારે અહિંના લોકો તે આપી શકતા નથી, પણ મુંગ્રેજલોઢાએ હાલમાં ૧૬૦૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા ખીરેલા છે જેના તેમને

ફક્ત દર સેકંડે દર વરસે પાંચ ટકા પ્રમાણે વ્યાજ મળે છે તેના કરતાં પણ આધું વ્યાજ ગણાએ તો હિંદુસ્તાનમાંથી વ્યાજના દર વરસે આશામાં આશા ૭૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિ-
આની ઝાટી રકમ જાય છે. આ બધા રૂપિઆને આપણા હિંદુ લોકો ધરેણી કરાવવા વાસ્તે સોનાના સિક્કાઓ ગાળી દેતા ન હોય તો હિંદુસ્તાનમાંથી વિલાયત જતા અટકે.

એ બે બાબતો બતાવવાને માટે થોડા પૈસાનો દાખલો આપવો જોઈએ. આ બે નીચેની હકીકતોનો મુકાબલો કરો.

અ પાસે ૧૦૦ રૂપિઆ છે તે સેવીંગસબેંકમાં વ્યાજ મૂકે છે, તેને દરવરસે દરસેકંડે ૩^૩/_૪ ટકા કરતાં વધારે વ્યાજ મળતું નથી પણ તે નાણાને કાંઈપણ તરેહની હરકત નથી તથા તે જ્યારે જોઈએ ત્યારે પાછું લઈ શકાય છે. ધારે કે તેને રૂ ૧૦૦ જોઈતા હોય તો તે પોતાના રૂપિઆ પાછા લઈ શકે તો ફક્ત રૂ. ૩-૧૨-૦૦ વ્યાજનુંજ તેને નુકશાન થાય પરંતુ તે સિવાય બીજું કંઈ પણ આપવું પડે નહિ.

બ રૂ ૧૦૦ ધરેણી કરાવવામાં રોકે છે તો તે ધરેણી બતાવવાની મહેનતના તેને સોનીને ત્રણ ચાર રૂપિઆ તે ૭ પાંત આપવા પડે છે તથા તેનું કંઈપણ વ્યાજ મળતું નથી જો તે ધરેણીનું નુકશાન થાય તે જુદું તે સિવાય એ ધરેણીની ચોરી થવાનો સંભવ હોય છે. જો તેને ૧૦૦ રૂપિઆ અક્કા હોય તો તે ધરેણી ધરેણી મલી તેટલા રૂપિઆ ઉધરે લે છે, તેના દરવરસે દરસેકંડે રૂ ૧૨) વ્યાજના આપવા પડે છે.

આ બે માણસની વાર્ષિક સ્થિતિ આ પ્રમાણે બતાવી શકાય છે.

અ રૂ ૩-૧૨-૦૦ કમાય છે ને બ રૂ ૧૨-૦૦-૦૦ તથા ધરેણી કરાવવાનું ખર્ચ થાય તે સહિત ખુબી છે. પણ

આ ઉપર જે ખતાવ્યું તેટલુંજ નુકશાન નથી. પૈસા બરોબર રીતે ઉપયોગમાં આણવા તે અનાજના ખી જેવું છે. આ ટીકા બરાબર છે. હિંદુસ્તાનની ગરીબી દશાનું મોટામાં મોટું કારણ એકે લોકો (પૈસા) નાણું કરતું રાખવાને બદલે દાટી મેલે છે તે છે. તેના કેટલાક દાખલા આપવા જોઈએ.

અ નામનો એક એડૂત ૧૮ રૂપિયા કમાય છે તે તેના સાધારણ કામમાં આવનાર હળના કરતાં બમણું કામ કરી શકે એવું એક સાઈ હળ ખરીદ કરવામાં ખરચે છે.

બ નામનો ખીજે એડૂત ૧૮ રૂપિયા કમાય છે તે પોતાનું જૂનું અને બરોબર કામ કરી શકે નહિ એવુંજ હળ રહેવા દે છે ને તે રૂપિયાની પોતાની સ્ત્રીને હાથે બંગડીઓ કરાવીને પહેરાવે છે.

ક એક વ્યાપારી ૧૦૦ રૂપિયા કમાય છે તે પોતાના વ્યાપારના બંડોળમાંથી વરતુઓ ખરીદ કરવા સાઈ જેની પાસેથી લે છે તેને શંકડા પૈસા આપી વહેલું નાણું આપ્યા બદલ ઓછી કીમતે તપાસ કરી સારો માલ ખરીદે છે.

દ એક ખીજે વ્યાપારી ૧૦૦ રૂપિયા કમાય છે તે સોનાની બંગડીઓ કરાવવામાં ખરચે છે તે પોતાના વ્યાપારના બંડોળમાં માલનો વધારો કરતો નથી અથવા માલ જોઈતા હોય ત્યારે ઉધાર લાવે છે તથા તેનો વઘવ ખુએ છે અથવા કદાપિ સારો માલ મળવવાનો પ્રસંગ થયું ખુએ છે.

છેલ્લું નાણું ગાળી ધરણું કરાવવાથી ઘણી ભૂટ તથા ચોરીઓ અને પ્રાણધાતક બનાવ દરવરસે છોકરાં તથા બાઈડીઓના યયાજ જાય છે.

૨૦૦૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિઆ અથવા વધારે રૂપિઆ ધ-
રણામાં રોકવામાં આવેછે અને જેમાંથી કંઈપણ કાયદો મ-
ળતા નથી પણ નુકશાનજ થાય છે તે તો પ્રત્યક્ષજ છે.
હવે જો તે નાણું ઉધારે માલ લેવાને બદલે રોકાયેલી
તેમાં, ઐડતના કામનાં સારાં ઓળરોમાં, સારાં ઢોર ઠાં-
કમાં તથા જે દેવું હોય તેમાં વાપરવામાં આવે તો હિંદુ-
સ્તાનની કેવી રાક્ષસી ઉપજ થાય અને દેશ સારી સ્થિ-
તિમાં આવે!

પોતાના ગળ ઉપરાંત અર્થ કરીને રહેવું—આઈલ્સ
કહે છે કે “શુદ્ધ ચિત્તનો માણસ પોતે જોવાં છે તેના ક-
રતાં વધારે પૈસાદાર બતાવવાને પોતાની પાસે નહિ છતાં
ઉપર ઉપર બતાવે છે કે, મારી પાસે છે એવું બતાવતાં
અથવા પોતાની જેવી સ્થિતિ છે તેમાં સંતોષ પામવાને
બદલે અહંકારની સ્થિતિમાં રહેવાને અચકાશે. ખીજા લો-
કોનાં અપ્રમાણિકપણનાં ઝળવેલાં સાધન કરતાં પોતાનાં
પ્રમાણિકપણે ઝળવેલાં સાધનમાં રહેવાનીજ તે હિમત ધ-
રે છે; અપ્રમાણિકપણને તે ખીસા કાતરના જેવો ગણે
છે તથા કમાઈ ઉપરાંત અરચ કરવાથી ભૂખે મરવું પડે
માટે જેના તેના લાવી ગુજરાન ચલાવે છે તેના કરતાં
તે પ્રમાણિકપણે ભૂખે મરવું ઉત્તમ ગણે છે.”

ઉપરની ટીકા ટીલાએક કેળવણી પામેલા વર્ગના લો-
કો જેઓ શહેરમાં રહે છે તેઓને મુખ્યત્વે કરીને લાગુ
પડે છે. તેઓના બાપદાદા સાદી જીંદગી જે રીતે ગુળા
રતા હતા તેવી જીંદગીમાં શરૂઆતથીજ સંતોષ પામતા
નથી. તેઓ આખર ઝળવવાને વારતે એવું કરવાની જરૂ-
ર બતાવે છે. બહારનો દેખાવ બતાવવાને તેઓને જ્યાંથી

મળે ત્યાંથી દેવું કરે છે એવી રીતે તેઓ દુઃખી હાલત માં આવી પડે છે એટલે તેના તાળી મિત્રો તેને જોઈને જેમ બળીઆકાકનો એવી રપશાકારક રોગ છે, એવું ધારી નાસે છે તેવી રીતે તેનાથી સંતાપ જાય છે.

માદક પદાર્થ પીવાને માટે દેવું કરવું એ ઉડાઉનું ઓઠામાં ખાટું કર્તવ્ય છે.

હામી અથવા જામીનગીરી. જ્યાં જામીનગીરી થોડી હોય તે સારું છે. કેટલાક એવા બનાવો છે જેમકે આપણા મિત્રોને મદદ કરવી એ આપણો ધર્મ છે. જો તમે નાણું આપવાને શક્તિમાન હો અને તમારે તે નાણું ખાવાની ઇચ્છા હોય તો તમે તેમ કરો, પણ તમે જે વચન પાળી શકવાને અશક્ત હો તે વચન આપવાને તથા જે નાણું તમારે દેવું કાઢીને આપવાનું હોય તે કરવાનો તમને લગારે હક નથી. ઘણાક માણસો જામીન થવાથી તેઓ પોતે તથા તેમનાં કુટુંબ અરાબખસ્ત થઈ ગયાં છે.

દેવું થવાનાં ખીજાં કારણોમાં આળસ, જીગડું, વાયદો ઇત્યાદિ કારણો પણ જણાવવાની જરૂર છે.

દેવું કરવામાં યાચ.

આ નીચે લખેલાં થોડાંએક સંક્ષેપમાં વર્ણન કર્યાં છે.

૧. પૈસાની ઓઠ—સને ૧૮૮૧માં ૨૨૧૦૦૦ માણસો હિન્દુસ્તાનમાં વ્યાજનો ધંધો કરનારા હતા તે સિવાય ખીજા કેટલાકે પોતાનો ધંધો છોડ્યો હતો. આવા માણસો પાસેથી જે નાણું વ્યાજ લીધેલું તેનું વર્ષનું વ્યાજ આપવાની રકમ ધણીજ બારે થાય છે.

ડાક્ટર હંટર કહે છે કે “ધરણા ઉપર નાણું વ્યાજ લે તેના દર આશરે દર સેંકડે દર વરસે ૧૨ ટકા ગણવામાં આવે છે”.

હિંદુસ્તાનના દરેક ભાગમાં નાણું ખીરનારને વ્યાજની શી રકમ આપવી પડે છે તેની તજવીજ કરવાનું મારું કર્તવ્ય છે. તેથી મને માલૂમ પડેલું છે કે, ખેડૂત લોકોને જે થા-ડી રકમ વ્યાજ લેવી પડે છે તેનું તે જૂના દર પ્રમાણે દર વરસે દરસેંકડે ૩૭½ ટકા પ્રમાણે વ્યાજ આપવું પડે છે. જ્યારે ગરીબ લોકો નાણું કોઈ પણ વસ્તુ તેના અવેજમાં આપ્યા વગર ઉધારે લે છે ત્યારે તે બિચારા-ને દર રૂપિયે દર મહિને એક આના લેખે ગણતાં દરસેંકડે ૩૦ દર વરસે ૩૫ ટકા વ્યાજ આપવું પડે છે.

ગૂજરાતના જે ભાગને ચરોતર કહે છે તેમાં અને ખીજે ઘણે ઠેકાણે ગરીબ ખેડૂતો બિચારા બહુ મહેનત કરી અનાજ પકવી તેના માગનાર અને સરકારને હપતામાં ભરી આપતાં પાયમાલ થઈ જાય છે. તેથી જ્યારે જેઠ મહિ-નો આવે છે ત્યારે તેમનાં છોકરાંને ખાવાને અનાજનો કણ સરખોત્તરે હોતો નથી. કેટલાક દિવસ સુધી તો તેમને કડાકાજ વેડવા પડે છે અને ડાડીની ભાણી વીણી લા-વી તેમાં સહજસાજ અનાજનો લોઠ નાંખી પીએ છે. તે બિચારા તેવા વખતમાં પોતાના ખીરનાર પાસે મળુ બે મળુ દાણા ત્રાસમમાં બમણા ને વખતે ત્રમણા આપવા કરી લઈ આવે છે. એવા લોકોને ખીરવાને વાસ્તે ઘણાખરા લોકો દાણા ત્રાસમમાં ઓછી કીમતે ખરીદ ક-રી રાખે છે અને આવા વખતમાં ઉપરના ઠરાવ પ્રમા-ણે આપે છે તેથી તેને સેંકડે ૧૦૦ ટકા લેખે વ્યાજ પા-

જવેછે અને પેલા બિચારા પોતે અને પોતાનું આખું કુટુંબ વંશપરંપરા એવીજ રિથિતિમાં પોતાના દિવસ ગુજારે છે.

દેવામાં પડવાથી જે આઠ જાયછે તેના થોડા દાખલા આપવા જોઈએ. એક માણસ જેને દરમાસે ૧૪૦ રૂપિયા પગાર મળે છે તેને દરમાસે રૂ ૩૦) વ્યાજ આપવું પડેછે. બીજા માણસ જેને દરમાસે ૨૦ રૂપિયા પગાર મળેછે તે પોતાના પગારમાંથી ૪ રૂપિયા ખચાવેછે. ત્રીજા માણસ જેને ૫૦) રૂપિયા દેવું છે તે દર મહિને રૂ ૩-૨૦૦ દેવાના વ્યાજમાં ભરે છે. એ પ્રમાણે ત્રણ વરસનો કરાર કરેલાછે તે પ્રમાણે ત્રીજા વર્ષની આખર સુધીમાં તેણે ૧૦૦ રૂપિયા વ્યાજના ભર્યા તોપણ તેનું દેવું જે ૫૦ રૂપિયા તેમાંથી તો કંઈ પણ ઓછું થયું નહિ. આવા દાખલા બંગાળામાં બનેલાછે. હવે એક મદ્રાસનો દાખલો આપું છું. આશરે આજથી ૧૧ વર્ષ ઉપર એક માણસને દરમાસે રૂ ૧૨ નો પગાર હતો તેણે પોતાના લગ્ન પ્રસંગે રૂ ૨૦૦) દરમાસે રૂ ૬) વ્યાજના આપવા ઠરાવી કરજે લીધા; કેટલાક વખત સુધી તે ભર્યા નહિ. તેથી તેનું દેવું વચીને રૂ ૪૦૦) થયું, તેમ તેનો પગાર પણ વચીને રૂ ૧૮) નો થયો ત્યાર પછી તેણે વ્યાજનો દર ઓછો કરાવી દરમહિને રૂ ૭) આપવા ઠરાવ્યા.

કરજદારે કરોડો રૂપિયા દરવરસે વ્યાજના આપેછે તેમને રૂકત વ્યાજનુંજ નુકશાન નથી, પણ મુકીનું નુકશાન છે. માણસ મુકી વગર કોઈપણ નફાનો રોજગાર કરી શકતા નથી. જે તે શાહુકારનો કરજદાર હોય તો તે રોકડથી જે જણસ ખરીદ કરે તેના કરતાં તે જણસોનો તેને ભારે દર આપવો પડે. હિંદુસ્તાનમાં એવીવાડી ઘણી પછાડી છે ને તે મુધરતી નથી તેનું ખરૂં કારણ એટલેને નાણાની

તંગી છે તેજ છે. સારાં હળ અને મજબૂત ઢોરદાંડ હોય તો તેગી પેદાશ બહુજ વધે એ ઉદ્ધાતું છે.

૨ ક્ષેતી. લોગફેલો પોતાના ગામડાના લુહારને કહે છે કે:—

જેનાં બચાં પ્રમાણિક પરસેવાથી બીનાં થયાંછે તે ધારે તે પેદા કરી શકે છે.

જેને કોઈપણ માણસનું દેવું નથી તેજ પોતાની આંખથી સમજી દુનિયાને આનંદથી જુએછે.

ખીજી રીતે દેવાદાર તેના માગનારાને હરાવ પ્રમાણે ન આપ્યાથી માગનાર તેને ગાજો ભાંડશે તથા કપડો દેશે એવી ખીકથી મ્હો સંતાડે છે. ફેટલીક વખત તો તે પોતાની મજે સંતાઈ જાયછે; ફેટલીકવાર તો તે પકડાવાની ખીકથી આ ઠેકાણેથી આ ઠેકાણે ને આ ઠેકાણેથી આ ઠેકાણે એમ તે બટકતો ફરેછે. તે પોતાની તથા ખીજની નજરમાં હલકી સ્થિતિમાં પહોંચેલો દેખાયછે. તેની જીંદગી હલકી સ્થિતિથી બદલાઈ ગયેલી હોય છે અને ખર્ચ કરેછે તેથી તેનું પરિણામ એ થાયછે કે તેજ તેને તુરંગમાં લઈ જાય છે.

૩. જૂઠું બોલવું.—જે માણસ દેવાદાર થાય તેને સાચું બોલવું ઘણુંજ કઠણ થઈ પડેછે. એક માણસ પાસેથી પોતાને જોઈએ એટલું દેવું મજે તે લઈને ખીજને આપે-છે ને ખીજનું લઈ ત્રોજને એમ પોતે દેવામાંથી છૂટા છે એમ ખતલાવવાને કરે છે. જેનું દેવું કરેછે તેને કહેછે કે હું આનું બ્યાજ અમુક દિવસે આપીશ અને મુઃલ અમુક દિવસે આપીશ, પણ જ્યારે મુઃલનો વખત આવેછે ત્યારે એ કંઈપણ આપી શકતો નથી. આવી રીતે તેનાં વચન વારંવાર અથવા આંછાંમાં આંછાં વીશ વખત ફરેછે તેમાં ફેટલું

બધું જાણ્યું છે? એ વિષે એવું કહે છે કે “જાણ્યું હેવું કરનારના માથા ઉપર ચઢી બેસે છે” એ ખરું છે.

૪. જીંદગી સુધીનો ગુલામી.—સોલોમનનું કહેવું છે કે “હેવું કરનાર જેની પાસેથી ઉધાર લે છે તેનો ચાકર છે.” આપણે હિંદુ લોકો એવા તો ટૂંકી નજરના છીએ અને આપણા વ્યાજનો દર એટલો તો ખાર છે કે જ્યારે જ્યારે માણસો નાણું બીરનારના એપડામાં નોંધાય છે ત્યારે ત્યારે તેમાંથી છૂટવું મહા મુશ્કેલ થઈ પડે છે. અને નાણું બીરનાર તેને છોડવાને ઇચ્છતા પણ નથી. તે કમનસીબ દેવાદાર તેના કાયદાનું એક રમકડું થાય એવું પસંદ કરે છે. તે પોતાના લોભને માટે એડૂતના અનાજના છોડ પોતાનાથી બની શકે એમ પોતે કબજે લે છે અને તેને ફક્ત જૂખમરાથી બચવા જેટલું આપી બાકીનું પોતે લઈ જાય છે. એમ હેવું કરનાર તેની જીંદગી સુધી દુઃખ ભોગવે છે, એટલુંજ નહિ પણ એ હેવું તેનાં છોકરાંનાં છોકરાં સુધી પરંપરા ચાલ્યુંજ જાય છે.

૫. અપ્રમાણિકપણું.—આપણે જાણીએ છીએ કે હેવું કરવાને અશક્ત હોઈએ એમ છતાં તે કરીએ તો અપ્રમાણિક કહેવાઈએ, પણ તેના કરતાં વધારે ખરાબ તો એ છે કે હેવું કરનાર તેના માલિકની મરજી સિવાય કરે છે. જે કારકુનો અને બીજાઓને વારંવાર તેઓ કામ લગાડે છે અને પોતાનાં નાણાં તેમના તાબામાં સોંપે છે તથા તેમને જનલદીથી હિસાબ કરવાનો હોતા નથી એવાઓને એમાંથી ઉપયોગમાં લઈ ઉડાવવાની ખરેખરી લાલચ મળે છે. પહેલું તો એ કે કારકુન એવું જાણે છે કે તે જનલદીથી પતી જશે અને તે પતાવવાને સારૂ વખત પુલકળે છે અને મારી

પાસે મારા શેઠની સીટીક રહેછે તેમાંથી તે દેવું મહિનાની આખરે પાછું વાળી શકીશ એવી ખોટી આશામાં રહેછે તેથી તે મહિનાની આખરે પાછું વાળી શકતો નથી. માટે પોતાનો હિસાબ શેઠને અટમસટમ મેળવી બતાવેછે; તોપણ છેવટ ઘણું કરી પકડાઈ જાયછે; એવી રીતે ખીરનાર તથા લેનાર કોઈ વખતે ખોટા લેખ બનાવવાના ગુન્હામાં સપડાઈ ગયેલા જણાયાછે. આ મૂતકમાં જે મોટાં કારાગૃહ છે તેમાં કેટલાક કેળવણી પામેલા, કેટલાક આખરદાર માણસો તેમના લેણદારની ઉધરાણીની બહુ તાકીદને લીધે અપ્રમાણિકપણથી કેદખાનામાં ગયેલા છે ને જાયછે તે જોવામાં આવેછે.

૬. કુટુંબની ફજેતી.—દેવું કરનારના કુટુંબને તે દેવા-દારની પેટેજ દુઃખ ભોગવવું પડેછે. દેવાદાર પોતાના કુટુંબનું ખરોખર રીતે પાત્રણપોપણ પણ કરી શકતો નથી. માગનારા આવશે ને જરૂરની ચીજો લઈ જશે એવી ખીકથી તેમનાં મન હમ્મેશા ગમરાયલાં રહેછે. કેટલીક વખત દેવાદાર પોતાની જીંદગીપર્યંત દેવાવાળોજ રહેછે. તેને બની વસ્તુઓ વેચી દેવી પડેછે અને પોતાનું ઘર તથા ભાડાનું મકાન પણ તેના કુટુંબને છોડવું પડે છે. ખીજી રીતે દેવાદારને દેવાનાં કડવાં ફળ પોતાનેજ ચાખવાં પડે છે, એટલુંજ નહિ, પણ તેના મરણ પછી તેનાં બાઈડી છોકરાં પાસેથી બધું જતું રહી તેઓ સૌથરે હાલ થાય છે એટલે અદ્વા એકબદામતાં થઈ ગયેલાં દેખાયછે.

૭. નીતિ અને આત્મિક ખોટ.—દેવાદાર એવા તો અકળાઈ જાયછે કે તે પોતાની પરમ્મથર પ્રત્યેની ફરજ તથા માણસ પ્રત્યેની ફરજોનો વિચાર સરખાએ કરી શકતો નથી.

તેમ પોતાની આલ સુધારવાને યત્ન પણ કરતો નથી. ડોઢ પણ સારો કરાવ રૂપ ધારણ કરે પણ આકૃત આવી પડવાથી એ વિચાર જલદીથી ઉપડી પડે છે તેથી તેમને તેનાં કૃળ મળતાં નથી. એવું જણાએલું છે કે દેવાદાર અપ્રમાણિક-પણામાં લલચાયેલો છે. કેટલીક વખત અસંખ્ય વેદનામાં વિચાર કરતાં તેમાંથી મુક્ત થવાનો શીસો ખંધ કરેલો હોય છે તે ઉઘાડી તેનું પાન કરીને દેવાદાર મરે છે. એજેજ લોકના બાઈબલમાં કહ્યું છે કે “અપ્રમાણિક માણસ પરમેશ્વરના રાજ્યમાં હમેશા રહેતો નથી.” તેમ આપણાં શાસ્ત્ર વચનોમાં પણ અપ્રમાણિકપણાનો ઝાટો ધિક્કાર કરેલો છે.

દેવામાં આવી પડેલાઓમાંથી ડોઢપણ જોડું કામ હોય તેવા કામમાંથી થોડાજ બચતા હશે. બીજા ઉપર ઘાતકી બાર મેલવાનું દેખાડતાં અને અપ્રમાણિક રીતે ચાલતાં તેમને કાંઈપણ આશ્ચર્ય લાગતું નથી.

દેવામાંથી શી રીતે મુક્ત થવાય.

દેવાદાર કહે છે કે હું ઘણા દીલગીર છું કે એ બા-બત સુધારી શકતો નથી.

એમ એ હજારો વરસ સુધી દીલગીર થાય તોપણ એક પાઈ સરખીએ દેવામાં તે બરતો નથી.

પર્વત ઉપરથી ઝાટો પત્થર નીચે નાંખવો એ સ-હેલું છે, પણ તે પથરાને ગબડાવતાં ગબડાવતાં ઊંચે ચઢાવવો એ મહા મુશ્કિલ છે. તે પ્રમાણે દેવું કરવું એ સહેલું છે પણ દેવામાંથી મુક્ત થવું એ મહામુશ્કિલ છે.

હજી સુખી અને એવું છે અને જે મહેનત લઈએ તેનું મનામ પૂરેપૂરું મળશે. દેવાદારને તેના ઉપર જે ન જીમ-કાય એવો દેવાનો બોલે પોતાની મેળે પોતાથી બની શકે એટલે! મુક્ત કરવાનો તરતજ પરમેશ્વર મદદ કરે એવો સંકલ્પ કરવાનો. જે વાંચનાર એ પ્રમાણે કરવાની ઇચ્છા રાખે તો બીજે લખેલા ધારાનો સ્વતઃ સિદ્ધ અનુભવ કરવો.

૧. તમરી કયાઈ અને દેવાનો સંભાળથી અડ-સટો કરો—જેને નક્કી પગાર છે તે પ્રથમથીજ અડસટો બરાબર જાણી શકે છે, પણ કેટલાકની કમાઈ જેવી કે એકુત, દુકાનદાર, ઇત્યાદિનીમાં ફેર પડે એવી છે. આ પછાડીની ખરી સરાસરી લેવી, પણ કમાઈનો અડસટો ઉલટો સુલટો જોઈએ. કેટલાક આશાવાળા માણસો હોય છે તેઓએ જે પૈસો મેળવ્યો છે તેના કરતાં વધારે મેળવવાની આશાનો આધાર રાખે છે, તેથી દરવરસે વધારેને વધારે ઉમરતા જાય છે.

દેવાનો ખરેખરો હિસાબ બતાવીને તૈયાર રાખવો જોઈએ. કેટલાક દેવાદારને આ વિષે મનમાં વિચાર સરખાએ આવતો નથી. તેઓ નાણું ઉધારે લે છે અને તેનાં ખીલ ધણે ઠેકાણેથી આવવા દે છે તથા તેની જવાબદારીની તેઓ દરકાર રાખતા નથી.

જે દેવાદારને ઘણા માગનારા હોય તો કોનું માગણું જલદીથી પતાવાય એવું છે ને કોણ વધારે દયાણું કરે છે તેનો વિચાર કરીને તે પહેલું પતાવવાનો ઉપાય કરવો જોઈએ. દેવાદારે ખરી વાત પોતાના મનમાં રાખવી એ બસ નથી. પણ તેણે એક હિસાબની ચોપડી રાખી તેમાં તારીખવાર લખી રાખવું. ત્યાર પછી તેણે જોવું જોઈએ

કે આવું કરવામાં વખત રોક્યાથી કયો ફાયદો મળવાનો છે.

૨. તમારા મન સાથે એવો ઠરાવ કરો કે જેથી તમારું અર્થ નિયમસર રાખવાને તમને શક્તિવાન થાઓ, એટલે દરમહિને તમારે ફક્ત દેવાનું વ્યાજજ આપવું એમ નહિ પણ મુદ્દલમાંથી કંઈ ભાગ ઓછો થાય એમ કરવું. આ બાબત ઉડાઉ અથવા વધારે છૂટા હાથથી અર્થ કરનારને સખ મુશીબત છે તોપણ વ્યાજ ફક્ત ફતેહ પામવાનો રસ્તો છે. જો એવું કરવાનો યત્ન કરે તો તે પાર પડે છે. તૈલંગી ભાણમાં એક ઉખાણો છે કે “દેવું કરીને મિથાન જમવાં તેના કરતાં દેવું ન હોય તો મીઠું નાંખેલી કાંચ પીતી ઉત્તમ છે”. ધારો કે એક માણસ રેલના પાણીમાં ડૂબી જવાની ધાસ્તીમાં હોય અને રેલનાં પાણી ઓછાં થઈ જાય તો તેને કેટલી બધી ખુશી અથવા આનંદ લાગશે તેમ જો માણસ દેવામાં ડૂબે છે તે તેમાંથી મુક્ત થાય તો તેને તેવીજ ખુશી થાય.

જો માણસો સાધન વગર ગુજરાત ચલાવે છે તેમને આખરે કરકસર કરવીજ પડે છે. જો તેઓ નિયમિત વખતે મન મારવાનો યત્ન કરતાં શીખશે તો તેઓ ઘણી ઓછી પીડા ભોગવશે.

ફક્ત દેવાનું વ્યાજ આપવું એ બસ નથી. કેમકે કેટલીકવાર સુખી મુદ્દલનું બરોબર વ્યાજ આપ્યા છતાં દેવું તો તેનું તેજ રહે છે, પણ વ્યાજ સાથે મુદ્દલ ઓછું થતું હોય તો બીજા બીજા દેવું પણ સાફ થઈ જશે.

ધારો કે એક માણસની દર માસે ૩૦ રૂપિયા કમાઈ છે પણ તેને ૨૦૦ રૂપિયા દેવું છે. તેનું તે દરવરસે દરસેંકડે ૧૨ ટકા વ્યાજ આપે છે, અથવા મહિને બે રૂપિયા વ્યાજ

ભરેછે. તે માણસ પોતાના મન સાથે એવો કરાવ કરે કે
હું (૩.૨૪)ની ગુજરાન ચલાવીશ અને આર રૂપિયા જીદા
રાખી જ્યાં સુધી દેવું નાશ્વર થાય ત્યાં સુધી એમજ કર્યો
કરીશ તો આ બાબતનું દરમહિને વ્યાજ ગણી ખતાવી ચ-
થારિયત દર્શાવીએ તો ઘણું લાંબું થાય તેથી દરવરસનો
વાર્ષિક અડસઠો કરીએ તો નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

	આપેલી રકમ.	આપવાની	
	વ્યાજ.	મુદલ.	બાકી રહેલી
			રકમ.
પહેલા વર્ષની શરૂઆતમાં	૦	૦	રૂ ૨૦૦
પહેલા વર્ષને અંતે ...	રૂ ૨૪	રૂ ૨૪	રૂ ૧૭૬
એજન બીજાં વર્ષ	રૂ ૨૧	રૂ ૨૭	રૂ ૧૪૯
,, ત્રીજું ,,	રૂ ૧૮	રૂ ૩૦	રૂ ૧૧૯
,, ચોથું ,,	રૂ ૧૪	રૂ ૩૪	રૂ ૮૫
,, પાંચમું ,,	રૂ ૧૦	રૂ ૩૮	રૂ ૪૭
,, છઠું ,,	રૂ ૫	રૂ ૪૩	રૂ ૪
	રૂ ૮૨	રૂ ૧૬૬	

આ ઉપરથી માલૂમ પડશે કે છઠ્ઠા વરસમાં સઘળું
દેવું પતી જશે અને વ્યાજ રૂ ૮૨) આપવું પડેલુંછે. જો
કરજદાર ફક્ત વ્યાજજ ભરતો હોય તો છ વરસમાં ૧૪૪
રૂપિયા વ્યાજ થાય તે જતાં પણ દેવું તો તેનું તેજ ગિયું
રહે તેટલા માટે મુદલ એાછું કરવું જોઈએ એ અતિ અ-
વશ્યનું છે. જો તે મુદલમાં ૬ રૂપિયા આપવા ધારે તો
આર વરસની અંદર તમામ દેવું પતી જાય અને વ્યાજના
ફક્ત ૫૮ રૂપિયાજ આપવા પડે.

૩. જો ખતી શકે તો દેવું કરવામાં તમારું ધરેણું ગીરો મોકલો ને વ્યાજ આપવું કરાવો રૂપિયા લો છો તે કરતાં તે વેચી નાંખો તો ઘણું જ ફાયદો થાય. — માણસો બા-
ઈડીઓને અત્તાન રાખે છે તેથી ઘણી પીડા ભોગવવી પડે છે. ધરેણું એ તેમની ઇચ્છાઓનો મારો હેતુ છે. આપણી સ્ત્રી તેની પોતાની બેન જે શ્રીમંતની સાથે પરણી હોય તેને જોડલાં ધરેણાં હોય તેટલાં મળ્યા સિવાય સંતાપ પામતી નથી.

આપણે ઉપર બતાવ્યું છે કે કેટલા કરોડ રૂપિયા ધરેણામાં દર વરસે જોવામાં આવે છે! અત્તાન સ્ત્રીઓ ધરેણું વેચવાની સંમતિ આપવાને પોતાનું લોહી આપવાની બરાબર ગણે છે એટલે જીવ જીવ પણ ધરેણું આપતી નથી, પણ જો તેમના ધણી આવી રીતે મૂર્ખાઈથી ધરેણાનો અવેજ રાખી દેવું કરે છે તેના કરતાં દેવાથી એખાં થવાય તો સહીસલામત રહી શકાય એવું જ્યારે તેમને ખતાવે, ત્યારે તેમાંથી કેટલીક સમજણી સ્ત્રીઓએ ધરેણાનો છોગ આપવાને તેમના ધણી સાથે મળતી આવે. સર્વ બનાવોમાં ધણીએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આવી રીતે ગમેત પ્રકારે અર્ધા વખતમાં દેવું સફાઈખંધ થઈ જાય (જતું રહે).

ધણીઆણી હમેશા તેના ધણીના કામકાજની ખરી હકીકત જાણે છે તેથી તેની સલાહ ઉપયોગી હોય છે અને તે ખર્ચ વ્યવસ્થાપૂર્વક નિયમસર રાખે છે. સ્ત્રી ધરનો પ્રધાન છે તે જાણ્યું છે અને તેના આધાર ઉપરજ ધર સંસાર ચાલે છે.

૪. તમારી કમાણી ઉત્તમ રીતે કેમ ખર્ચવાની તેનો વિચાર કરો. દરેક નિયમસર ચાલનારા રાજ્યમાં ખર્ચના અડસટાનો હિસાબ રાખે છે. એમાં વર્ષ દિવસની કમાણીનો

ને અર્ચનો અડસે આંકડો મલેલો હોય છે અને દરેક આતામાં અડસદાનો મુકરર આંકડો રાખેલો હોય છે તે ઉપરથી કેટલું મળ્યું તે જણાય છે; જેમકે કેળવણી આતામાં અડલા રૂપિઆ, રેવન્યુ આતામાં આટલા રૂપિઆ, પોલીસ આતામાં આટલા રૂપિઆ, ઇત્યાદિ. આ માર્ગથી જણાઈ આવે છે કે ઊપજ જેમાં ફાયદો થાય તેમાંજ વપરાઈ છે. દરેક કુટુંબે પોતાનું બજેટ એટલે ઊપજ અર્ચનો અડસદો આ પ્રમાણે કરી રાખવો જોઈએ અને તેનાં મુખ્ય આતાં, ઘર, બાડું, કર, ખોરાક ને સરસામાન જે ધરના કામમાં આવે છે તે, લૂગડાં, છોકરાંને કેળવણી આપવાનું, ધર્મ કરવાનું, પરચૂરણ અર્ચ, ફાજલખાતું એમ અંદાજનો આંકડો મન સાથે નક્કી કરીને રાખવો જોઈએ અને તેમની દરેક રકમ પણ ઊપજ ઉપર આધાર રાખી મુકરર કરી રાખવી જોઈએ. દરેક ખાતું સંભાળથી વિચાર કરીનેજ રાખવું અને તેનો આંકડો પણ વિચાર પૂર્વકજ રાખવો. છેલ્લી બે બાબતો અથવા આતાં વિધે થોડીએક હકીકતનો ખુલાસો કરવાની જરૂર છે.

પરચૂરણખાતું.—દરમહિને નહિ ધારેલું એવું થોડું અર્ચ હોય છે; જેમકે કોઈ મેમાન આવે ત્યારે તેનીપરેણા આ-કરીમાં ધારા કરતાં વધારે અર્ચ થાય, દીવો કરવાનું ફા-નસ ભાગી ગયું હોય તે નવું લાવવું હોય કે દુરસ્ત ક-રાવવું હોય, ઇત્યાદિ. આ બાબતના આતામાં કેટલું અર્ચ થાય તેને વાસ્તે પ્રથમજ નક્કી કરી રાખવું જોઈએ. જે અર્ચ થાય તેના ઉપર ખારીક સંભાળ રાખવી જોઈએ. જો એમ નજર ન રખાય તો તે વધી જાય. દરેક રકમ ગણીએ તો નાની હોય છે પણ તેનો સર્વાંગો મોટો થા-

ય છે. એ વિષે કહેવાય છે કે જો પાઈ પાઈની સંભાળ રાખીએ તો એક રૂપિયા પોતાની મોળે બચી શકે.

ફાજલખાતું.—દૂરદેશી અને ટૂંકી નજરના એટલે આગળથી લક્ષ્યપૂર્વક અવલોકન ન કરનાર અને ઉતાવળ કરી ઉપર ઉપર જોનારમાં તફાવત એ છે કે પહેલા જો આશિંતું ખર્ચ આવી પડે તેને વાસ્તે પ્રથમજ વિચાર કરી તૈયારી કરી મેલ છે ને બીજા તેમ કરતા નથી. પહેલા એ બાબતને માટે દરમહિને પાંચ રૂપિયા રાખી મૂકે છે ને બીજા તેને વાસ્તે કંઈ રાખતા નથી. તેથી કમીને કોઈ ખર્ચ આવે તો દરમહિને પાંચ રૂપિયા જતાં બીજા દરમાસે રૂ ૫) બચાવના વધારે આપવા પડે છે. એથી તેને પોતાને બમણું નુકશાન કરે છે.

જો માણસને દેવું હોય તેની પહેલી ફરજ એ છે કે તે અદા કરવું. જો તે જલદીથી શીટી બન્ય તો બીજા કા-મમાં ખર્ચવાને શક્તિવાન થાય ત્યારેજ ફાજલખાતું શરૂ કરવું. આ બાબત બપોળનું પ્રમાણ આજીવનજીની હકીકત અને સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે. એક જીવન માણસ જોને એક અથવા બે છોકરાં છે તેણે પોતાની કમાણીને ૩ (ત્રીજો) ભાગ તેના કુટુંબને કેળવણી આપવાના, ખર્ચને માટે રાખવો, અને પોતાના મંદવાડ તથા વધીવસ્થાને માટે પણ કંઈ રાખવું જોઈએ. બ્યારે કુટુંબનું ખર્ચ બ-હુજ ભારે હોય તો તેનું પ્રમાણ એટલું જોઈએ તોપણ ખર્ચ પોતાની કમાણી કરતાં વધારે તો નજ જોઈએ.

ફાજલખાતું અથવા ફાજલખાતાનું નાણું સેવિંગ બેંકમાં વધારે સહીસલામત રહે છે તેના ફાયદા અને ધારા જીવનજ મ-થાળા નીચે ખુલાસેવાર કહેવામાં આવ્યા છે.

૫. તમારૂં જે ખર્ચ થાય તેનો હિસાબ રાખો એટલે નામું લખવાનો રિવાજ રાખો.—લોક કહે છે કે માણસ પોતાની પાસે પોતાના ખર્ચખૂટણની વ્યવસ્થા નિમિત્ત રીતે ચાલવાને હિસાબ રાખવાને માટે નામું લખવારૂપી કંપાસ નજર આગળ રાખે છે એના જેવું પોતાની નાણા સંબંધી સ્થિતિ માપવાનું ખીણું સાધન નથી. 'દર-રોજ તમે થું ખર્ચ કર્યું' તે લખો. કેટલાકને વખત નથી મળતો માટે છૂટ માગે છે પણ એ તેની એકલી મરજી છે. થોડાક માણસ ઘણી મહેનત કરે છે અથવા પોતાની ઊપજ ઉપર લક્ષ રાખે છે તથા તે વધારે સાફ કરે છે અને તેમને લાગુની પણ નવરાશ મળતી નથી છતાં પણ તેની ૮૭ વર્ષની ઉંમરે મૃત્યુ થાય તેના છેલ્લા એક વર્ષમાં પણ ખરાબર નામું રાખી શકે છે. જ્યોર્જ વાશિંગ્ટન પુનાઈટ સ્ટ્રીસનો પ્રમુખ હતો તોપણ તે પોતાના ઘર સંબંધીના ખર્ચનો હિસાબ ખારીક્રીથી તપાસતો હતો. ડ્યૂ-ક ઓફ વેલિંગ્ટન પોતાનું વિગતવાર અને ખરાબર જે નાણું આબંધું ને ગયું તેનો હિસાબ રાખતો (નામું લખતો). દેવા વિષે વાત કરતાં એ કહેતો હતો કે દેવું માણસને ચાકર નહિ પણ ગુલામ કરે છે. મારા જાણવામાં વારંવાર આબંધું છે તે એ કે પૈસાની તંગીમાં ઘણીવાર આવી ગયાં પણ હું કોઈ દિવસ કરજદાર થયો નથી.

ઘણા ગરીબ માણસો એવું ધારે છે કે તેમને પોતાની કમાઈ અને ખર્ચનો ખરાબર હિસાબ રાખવાની કંઈ પણ જરૂર નથી એ માઠી ભૂલ છે.

ગરીબ માણસે તો દરેક પાઈ જે મળે તેની ખુબજ સંભાળ રાખવી જોઈએ. મહિનાના ખર્ચની દરેક રકમમાં

અર્થ અથવા ઊપજની મતલબ ઉઘરવી જોઈએ કે તેમાંથી કયું અર્થ ડહાપણ બરેલી રીતે મેાડું થાય અને કયાં વધારે થયું છે તે જણાઈ આવે છે. તમાકુ અથવા પાન સોપારીનો અર્થ જોઈએ તેના કરતાં વધારે થયો છે એમ માલૂમ પડે ત્યારે સવાલ પૂછાયજ કે એ વધારે અર્થ નજર કરવો.

૬. જે કંઈ વેચાતું હોય તે રોકડેથી લેવો.—ઉધારે લીધાથી ઘણા નખળા મનના મનુષ્યો જે વસ્તુ હાલ જરૂરની નથી ને હાલ નાણું રોકડું આપવાનું નથી એવી લાલચને લીધે મન સ્વાચીન રાખી શકતા નથી તેથી તેઓ અરાબ-અસ્ત થઈ ગયા છે. જ્યારે માણસને ખરીદલી વસ્તુના પૈસા તરતજ આપવા પડે ત્યારે તે ખરીદવાની જરૂર છે કે નહિ તેનો ખેવાર વિચાર કરે છે. તેના ખીજ પણ કાયદા છે. જો તમે દુકાનદારની પાસેથી ઉધારે લ્યો તો તમારે તેની પાસે જઈ તે જે પસંદ કરીને આપે તે લેવાની જરૂર પડે, રોકડેથી લેવા જાઓ તો સામાન જ્યાંથી સસ્તો ને સારો મળે તે લઈ શકો અને તે સિવાય તમને રોકડા પૈસા આપે તેથી સંકડે ૧૦ ટકા વગર રોકડા પૈસા પર તમને મળે.

૭. જે સામાન લો તેની કીમતનો તથા તેના ખો-તનો વિચાર કરજો.—જો એક ધોતીજોડા ૬ રૂપિયાની કીમતનો ને દોઢ વરસ સુધી ફાટ નહિ એવો હોય તેજ ધોતીજોડા ૪ રૂપિયાની કીમતનો હોય ને ૮ માસ ચાલી શકે એવો હોય તેના કરતાં સારો છે. જે ઘરમાં સારી હવા ને અનુકૂળતા ન હોય એવા હલકા બાડાના મકાન કરતાં હવાવાળું ને અનુકૂળ બાડાનું મકાન જેનું બાકું વધારે હોય તોપણ તે સારું છે.

૮. હુરાણમાં હાજર રહેવાનું તથા દુકાનોમાં જવાનું બંધ કરો.—જ્યારે માણસો વેચનારાની દુકાને જાય છે ત્યારે તેને જરૂર નથી એવો માલ ખરીદ કરવાનું મન થાય છે, કારણ કે તે ધારે છે કે એમાં નફો છે. વારંવાર દુકાનોમાં નહિ જરૂરની એવી વસ્તુઓ મેલેલી હોય છે તેમાંની કોઈ પણ વસ્તુ લેવાની લાલચ થાય ત્યારે તમ તમારા મન સાથે એમ કેમ વિચાર કરતા નથી કે આ હું લઇ શકીશ? તેના વગર આજથી કે નહિ? જ્યારે સોક્રેટીસે ધર્મી સારો સરસામાન તથા ખીજે કામતી અસખાખ આચેન્સમાં જોયો ત્યારે તેણે કહ્યું કે હાલમાં હું ધણી વસ્તુ જોઉં છું તે લેવાની હું ઇચ્છા રાખતો નથી. આ કહેવત તમારા ધ્યાનમાં રાખો કે જેની જરૂર નથી તેવી વસ્તુઓ ખરીદ કરે છે અને જેની જરૂર છે તે ખરીદ કરી શકતા નથી એવો મનુષ્યનો સ્વભાવ છે. વળી સૌ રૂપિયાની જથ્થાસ આપણે કામની નથી તે એક રૂપિયે મજે તો પણ તે લેવી જ નહિ.

૯. માદક પ્રવાહી પદાર્થો પીવામાં તથા તમાકુ પીવામાં પેસા ખરચણો નહિ.—પ્રાચીન ગ્રીક લોકોની કહેવત છે કે “પાણી ઉત્તમ છે.” સેંકડો વરસ થયાં બારતવાશી હજારી જન કરતાં ઊંચી જાતના સાક્ષર લોકો વ્યસન વગરના હતા. કમનસીબથી હાલમાં માદક પદાર્થ પીવાનો અથવા છાકટા થવાનો કેળવણી પામ્યામાં વધારો થતો જાય છે તેથી કેટલાક લોકો જીવાનીમાં સ્વર્ગવાશી થાય છે અને તેમનું કુટુંબ ખરાબખરાબ થઇ જાય છે. હિંદુ લોકોએ તેમના આપદાદાના ડહાપણ બરેઆ આ ખાખતના દાખલાને ચુસ્ત રીતે વળગી રહેવું જોઇએ.

તમાકુ એ માદક પદાર્થના જોડલી નુકશાનકારક નથી અને થોડાક બનાવોમાં તે ફાયદાકારક ગણાતી હશે તો- પણ ધાર્યા તરીકે એનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ જ નહિ. આજથી આશરે ૩૦૦ વર્ષ પહેલાં આ દેશમાં એને કોઈ ઝોળખતું નહોતું. એ થોડી પણ પીવામાં આવે તો જી-વાન માણસોને નુકશાન કરે છે. તેનો સ્વાદ લેવાનો પણ યત્ન કર્યો નહિ તો તેની ગરજ કદી પડવાની નથી. કહેવત છે કે “આય તેનો ખૂણા, પીએ તેનું ઘર, સુધે તેનાં લૂ-ગડાં એ ત્રણે ખરાબર”.

અશીણ એ કેટલેક દરજે દારૂના કરતાં પણ ઘણું ખરાબ છે તેનો કોઈ પણ ઘાટમાં ઉપયોગ કર્યો નહિ.

ગાંજી ને ભાંગ પણ એવાંજ માદક છે અને તે પણ શરીરને નુકશાન કર્તા છે, એટલુંજ નહિ, પણ માણસના ધંધાને હિણુપત કરે છે, માટે ધર્મને બહાને કે હરકોઈ અસંગમાં તેનાથી દૂર જ રહેજો.

૧૦. જામીનગીરીથી દૂર રહેવું.—આ બાબત કેટલાક ટીકાઓ અગાઉ કરેલા છે. અસુસ કરીને સંભાળ રાખવાની જરૂર છે કે જે માણસ આ બાબતમાં તમારી મહે-રબાની માગે તે માણસ તમારા ખરેખરા ઝોળખાણનો છે અને તે વાપદાનો વેપાર કરતો નથી તથા પ્રમાણિક છે અને દેવા રહિત હોય તોજ તેના બેલી થજો. સોસામને કહ્યું છે કે “અજાણ્યા મનુષ્યનો જે જામીન થાય છે તેને ધણા ખેદ થશે.” માટે જામીનગીરીને જે ધિક્કાર છે તેજ ખરેખરા નર છે.

૧૧. ના કહેવાનું સીખો.—સ્માર્ધસ કહે છે કે “માણ-સને સલાહ સંપ અને સારી રીત રહેવાને વારસે ખરે

વખતે ના કહેવાને શક્તિમાન થાઓ એ ઘણું જરૂરનું છે.” આનો ઉપયોગ ન કરવાથી ઘણાખરા ખરાબખરાત થઈ ગયા છે, કેમકે તેઓ ના કહી શકતા નથી. જ્યારે કોઈ વસ્તુ લેવાની તમારી મરજી થાય પણ તે લેવાને તમારી પાસે સાધન ન હોય તો કહો કે ના. જો તમે તમારું દેવું વાળવાને ઈચ્છતા હો. ને એક મહિનાનો હપતો આપનો નહિ એવા વિચાર આવતા હોય તો કહો કે ના. તમારી સ્ત્રી તથા છોકરાં લૂગડાં અને ખીજી વસ્તુઓ વિષે તમારી પાસે માગતાં હોય ને તમારી લાવી આપવાની સત્તા ન હોય તો કહો કે ના. જો તમારી પાસેના પૈસા ખાલી નકામા તાકીદથી બિાર મેલવાની મરજી થાય તો કહો કે ના. જ્યારે દુર્ગુણ અથવા કોઈપણ જાતનો લોભ કરવામાં તમ પડો તો હિંમતથી કહો કે ના. કોઈ પણ લાલચ, આળસાઈ, માજીશોખ, બેવકૂફાઈ, નકારી રસમ એમાં ખર્ચવાનું મન થાય તો તેને એકદમ જવાબ દો કે ના. એજ ફક્ત લાલચ મગાડવાનો રસ્તો છે. પહેલી વખતે પ્રયત્ન કરીએ ત્યારે ઝડપુંપડું થાય છે, પણ જ્યારે તેનો ઉપયોગ કરીએ ત્યારે તે મજબૂતીમાં આવે છે.

હિંદુસ્તાનમાં ઘણાખરા માણસો પૈસા ખુબ છે તથા દેવાદાર થાય છે, કારણ કે તે માણસોને ના કહેવાની હિંમત નથી. સ્વતંત્રતા ને હિંમતની જરૂર છે. તે ફક્ત પૈસા બચાવવા વાસ્તે નથી પણ ઘણાં સારાં પરિણામ અથવા કૃત્યો જે આપણી આસપાસ થાય છે તે તેથીજ પૂરાં થાય છે.

લોકો ક્યારે કરે છે કે દેશ દિવસે દિવસે નિર્ધન થતો જાય છે તેનું કારણ જેમ સરકાર ઉપર કેરલાક દોષ મેલા-

ય છે તેમ તેવું થવાનો આ મુદ્દો છે તે એ કે કેટલાક વધારેમાં વધારે અર્થ થાય એવી રીતિઓ ને અંગ્રેજ લોકોની છે તે દાખલ કરી તે પ્રમાણે ચાલે છે તથા તે ચાલ દૃઢ થવાને પ્રયત્ન કરે છે; જેમકે તેમની જેડે ખાવું, પીવું તથા વર્તવું એ તે લોકોને કદાપિ લાભકારી હશે પણ આપણને તો એ અરેખરું હાનિકારકજ છે.

જે નવી રીતિ ભાગવે છે તે તેમના આપદાદાની ચાલથી આવેલી પૈસા સંબંધીની રિથિતિની રીતિથી ધણીજ જૂઠી અને અર્થાળ છે.

૧૨. તેમ ઉદ્યોગી થાઓ.—આ વાસ્તવિક ક્ષતેહને હાથમાં લેવી જોઈએ. સોલોમન કહે છે કે “ઉદ્યોગી હાથ તાલેવર ખનાવે છે.” ઉંઘને ચલાશો નહિ કેમકે તે તમને ગરીબી દશામાં નાંખશે. ઉદ્યોગને સારી રીતે દોરી જવો જોઈએ. નિયમિતપણું, વખતની ખરાબર ગોઠવણ તથા મહેનત એ ધણી જરૂરનાં છે. મંડ્યા રહેવું એ પણ જરૂરનું છે. ઉદ્યોગને ઉત્તેજન જોઈએ એટલું નથી? બ્લાકીય કહે છે કે “આળસની સાચું રહેવું એ ઉત્તમ છે.” માટે હિંદીની જરૂરીઆત વિષેનાં મૂળતત્ત્વ અસુસ મનમાં ઉતારવાં જોઈએ. જ્યારે જ્યારે માણસ દુનિઆ વિષે ખોલે ત્યારે ત્યારે તે જો એમ જાણવું કે હલકી ખાખતો વિષેની એ જગા નથી પણ શુભ કૃત્ય અને જરૂરની ફરજો બજાવવાની જગા છે. આળસ તો માણસને પાપમાલ કરવાને અને નિરંતર સુખનો નાથ કરવાનેજ દોડી જાય છે.

૧૩. પરમેશ્વરની મદદ માગવી.—નીતિના દરકારમાં અસરકારક સુધારો થવો જરૂરનો છે. દેવાનાં પાપ અરેખરું લાગે છે. જો કે ધણી ઉડાઉ તેમના દેવાનો ખોલો ઉતારવાને

મત્ન કરે છે તોપણ ધણી ત્વરાથી તે બોલે તેના ઉપર પાછો અમણો લાવતા જાય છે. વાવણીના એક જાતના ઓળારની માર્ક દેવાનો બોલે ગરબડા કરે છે. આવા માણસને પૈસા ખીરવા એ નકામા ગુમાવવા તો કરતાં પણ ખરાબ છે. જોકે માગનાર જલદીથી નાણું લેવાની સજ્જ ઉધરાણી કરે છે તોપણ ફરીથી તેમની પાસેથીજ ઉધાર લેવા જાય છે.

આ દુરગુણ દૂર કરવાને એકલા કેળવણીજ બસ નથી કે-મકે કેટલાક સર્વવિદ્યોત્તેજકાલયના ઝાઝા ખિતાબ પામલા અજ્ઞાન એડૂત વર્ગ કરતાં પણ વધારે પૈસા ધૂળધાણીમાં નાંખી દે છે અને ઉડાવે છે. જ્ઞાનશક્તિનું એડાણ એ નીતિવાન ચાલ ઉપર ઘોડી ધણી અસર કરે છે.

લલચાવાના પ્રતિકુળ સ્વભાવને વશ થઈ તમારી પોતાની શક્તિ ઉપર તમે અવિશ્વાસ રાખો છો, માટે પ્રતિદિન તમારા પરમપ્રભુપરમશ્વરને કહો કે હે પ્રભુ! તું અને ઉપર પકડી લે કે હું સહીસલામત રહું. આ પવિત્ર કબૂલત કરતી વખત ગએલી તમામ બાબતની ખરાબ વર્તણૂંકને હંમેશાં યાદ કરવી-જ જોઈએ, કે ફરીથી તેવી વર્તણૂંકથી વર્તવામાં આવે નહોં. ઉપરની સમજુતીઓ આપી છે તે ધ્યાનમાં રાખ્યાથી તથા હંમેશાં ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવાથી દેવદાર માહેના ધણાખરા ધણે દરજ્જે દેવાના જે જોખમમાં હોય છે તેમાંથી કેટલેક દરજ્જે સ્વતંત્ર થાય છે.

રૂપદ્વીકરણ હાખલા.

ઝાઝા માણસો દેવાથી કેવા ને કેવી રીતે સંકટમાં આવ્યા છે તે જુઓ. સર વાલ્લર સ્કોટની જીંદગાનીમાં ધણીજ મનને લાગણી થાય એવી વાર્તા જે રીતિ તેણે ચલાવી હતી

તેથી જાણાય છે. તે કોન્સ્ટેબલ એન્ડ કોની પેટીમાં બા-
ગીઆ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. તેમાં નાઉએદ થયાથી તેને
માથે મેટું સંકટ આંચું હતું, તેથી તે જાડી યુ-
થવણમાં આવી ગયો હતા. તેણે આયોટ્સફોર્ડમાં બંધ
મકાન બાંધ્યું હતું અને તેની આસપાસની જમીનનો તેજ
ખાલીક થયો હતા, તે તે પ્રાંતનો શરીફ હતા, અને ધારતા
હતા કે તે ખરેખર તાલેવર મનુષ્ય છે. જ્યારે એકા-
એક કોન્સ્ટેબલની દુકાન બાગી અને તે પોતાની મજે દુ-
નિઆનો ૧૦૦૦૦૦૦ પૌંડથી વધારેના દેવાના પાડામાં
આવી પડ્યો, ત્યારે તેણે પોતાનો મિત્ર જે તેના ઉપર
આસ્તા રાખતા હતા તેને કહ્યું કે આ ધણું કઠણ છે.
તેણે પોતાની જાંદગીપર્વતની મહેનત દેવામાંજ યુમાવી અને
અંતે તે ગરીબ માણસ થઈ ગયો તોપણ, તે હિંમતથી પો-
તાના મિત્રને કહેતા હતા કે પરમેશ્વર મારી તંદુરસ્તી રાખશે
અને શરીર ને મનની મજબૂતી થોડાં વરસ સુધી આપશે તો હું
મારે તમામ દેવું આપું કરીશ એમાં શક નથી. સર્વ માણસો
મનમાં વિચારતાં હતાં કે એ પાયમાલ થઈ ગયો છે અને તેના
મનમાં પણ એજ પ્રમાણે આંચું હતું, તોપણ તેણે હિંમત
મૂકી ન હતી. જ્યારે તેના માગન:રાઆએ દેવાનો કંઈક ભાગ
આપવાથી તે તમામ દેવા ઉપરથી પોતાના હાથ ઉઠાવવાની
દરખાસ્ત કરી ત્યારે તેણે પ્રમાણિકપણાની નિશાનીથી લગાર-
પણ છૂટ મૂકવાની મંજૂરી આપી નહિ. તેણે કહ્યું કે ગૃહસ્થો
છૂટ મૂકવાની મારી બીલકુલ સંમતિ નથી. વખત અને હું કોઈ
પણ પેળા સામે છીએ. જો કે તે દેવું બીજા તેના બાગીઆ-
આએ કરેલું હતું તોપણ તે પોતાની મજે તેને સાર કાયદા-
ક્ષર જવાબદાર થયો, અને તેના ધૂટ વિચારની મજબૂતીથી

તેણે કરાવ્યું કે જે તને એક પેની મળે તો તેમાંથી તેણે આ-
છામાં આછો કાઢીને તો કરજમાં આપવોજ. તેણે પોતાના
શહેરનું ઘર અને વસ્ત્રાલંકારાદિ સરસામાન વેચી નાંખ્યાં અને
પોતાના માગનારાને વિશ્વાસ આપવાને તેના ઉપજેલા તમામ
પૈસા આપ્યા, તથા દર વરસે અમુક રકમ આપવાનો દ-
સ્તાવેજ પણ લખી આપ્યો. આ પ્રમાણે દેવાનો ફડચો કાઢ્યા
પછી તેણે ગ્રંથકારનું મહાભારત નવું કામ માટા પાયા ઉપર
કરવા માંડ્યું.

બે વર્ષમાં સ્કોટ સાહેબે તેના માગનારાને સારૂ ૪૦૦૦૦
પૌંડ મેળવ્યા. વુડસ્ટોક નામનાં તેનાં બનાવેલાં નવલમાંનું
એક નવલ ત્રણ માસ કરતાં આછી મુદતમાં લખી કાઢ્યું,
અને તે ૮૨૨૮ પૌંડે વેચ્યું. તેનું બનાવેલું નેપોલીઅન બોના-
પાર્ટનું જીવનચરિત્ર નવ ગ્રંથોમાં લખાયું છે જેમાં તેણે ઘણીજ
મહેનત લીધી હતી, તેની કિંમત ૧૮૦૦૦ પૌંડ ઉપજી. જે
કે તેને અર્ધાગવાયુ થયો હતો તોપણ તે પીડામાં ચાર વરસ
સુધી તેણે લખ્યાંજ કર્યું. આ પ્રમાણે તેણે પોતાના દેવાના
ફેડા અદા કર્યા હતા, જેને વાસ્તે તે બીલકુલ જવાબદાર
ન હતો. અક્ષરેના ઇતિહાસ સંબંધીનું કામ ખરખરું અ-
નુપમ હતું તે કરવામાં પણ તે પાર પડ્યો હતો.

તેની હિંદીનાં છેલ્લાં થોડાં વરસમાં તેણે જે સોંપ્યું અને
પ્રયત્ન કર્યો તે ધણે અમલકારિક છે. જે કે તેને પક્ષાધાત
થયો હતો અને પરાણે પોતાની લેખણ પકડી ચક્રતા હતો,
તોપણ સ્કોટ ખરખરો બહાદૂર તેજસ્વી દીવો દેખાતો હતો,
અને પોતાનો મૂળનો એવોને એવો જીરસો તેણે અંત સુધી
રાખ્યો હતો. જ્યારે તેના આધુર્વદે મગજને વધારે કસરત
આપ્યાથી અથવા ગળ ઉપરાંત મગજનું કામ કરવાથી આ

રોગ થયો છે માટે એવું કામ બંધ કરવાનું ફરમાવ્યું, ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે જો હું આજસ કરીશ તો ઘેલો થઈ જઈશ. તેના જીરુસાને કોઈથી પણ જીતાયો નહિ. પરંતુ તેના થરીરની શક્તિશીલતા થતાં જીરુસામાં ને જીરુસામાં, તે મરણપા-
 ય્યો. તેને છેલ્લો પ્રાણધાતક હુમલો થયાની ઘોડીવાર પહેલાં તે પોતાના આબોટસફોર્ડ નામના ઘરની અગાડી ધાસ ઉપર ખુ-
 રશી નાંખી તે ઉપર બુલતો હતો, તે વખત તે એકાએક ઉભા થયો, પણ તરતજ તે ખુરશીના ઓછાડ ઉપર પડ્યો અને આંખમાં આંસુ આણી બોલ્યો કે આ આજસની દીલગીરી છે. મને મારી પોતાની કોટડીમાં લઈ જાઓ અને મારા ટેબલના આ-
 માની કુંચી શોધી લાવો. તેની મરજી પોતાનો અભ્યાસ કર-
 વાની હતી અને કલમ તથા ખડીઓ એના માં આગળ મે-
 ટ્યાં, પણ તેનાથી લેખણ સરખીએ પકડાઈ નહિ ને તે લખી શક્યો નહિ, તથા તેના બેશી ગયેલા ગાલ ઉપર આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં. રોગ તેના જીરુસાને જીતી શક્યો ન હતો. પણ તેણે તેના થરીરની શક્તિ ઓછી કરી હતી. આ ખીના સ્મેલ્સ કૃત થીફ્ટમાં (from thift by Smiles) છે.

સ્કોટ સાહેબના છેલ્લા શબ્દો યાદ રાખવા યોગ્ય છે. શોક હાર્ટનું કહેવું એવું છે કે તેણે તેના જમાઇને અંતકાળે કહ્યું કે મારા વહાલા, મારે તમારી સાથે એક મિનિટ વાત કરવાની છે તે એકે તમે મારા માણસ, સદ્ગુણી ને ધાર્મિક થાઓ. જ્યારે તમે અહિં બેઠા છો ત્યારે કંઈપણ સુખ થાય એવું ને આ ને હું કહું છું તે સિવાય ખીજું તમને કંઈ પણ આપવાનું મારી પાસે નથી, પરંતુ તમારા બધાનું પરમશ્વર કલ્યાણ કરો. આ પછી તે તરતજ હૃદયની નીદ્રામાં સૂતો અને સર્વ ઓકરાના દેખતાં તેણે છેલ્લો શ્વાસ મૂક્યો.

ડાક્ટર જોન્સનના દેવા વિષે.— સૈમ્યુઅલ જોન્સન ધ-
 ળો ગરીબ માણસ હતો તેમ ધણો બહાદૂર પણ હતો. તે
 નાનપણમાં ગરીબી દશા તથા દેવામાં પડેલો હતો અને તે
 બંનેને કાઠી નાંખી ચોખ્ખો થવાને ઇચ્છતો હતો. જ્યારે
 તે પાકથાળામાં બણવા જતો ત્યારે તેના પગની આંગળી
 આ બૂટની બહાર નીકળતી હતી તોપણ તે નવા વેચાથી
 લેવાને ધણોજ ગરીબ હતો તથા અશક્ત હતો. તેનું માથું
 જાનના ભંડારથી ભરેલું હતું પણ તેનું ગજવું તદ્દન ખાલી
 હતું. લંડનમાં પહેલા વર્ષમાં તેને અડચણ અને કષ્ટ કેવાં
 ભોગવવાં પડ્યાં તે વાંચનારને તેના જીવનચરિત્ર ઉપરથી
 જાણવામાં આવશે. તે રહેવાનું અને ખાવા વિગરેનું ખર્ચ
 સાડાચાર પેન્સમાં ઐટલે દરરોજના ત્રણ આનામાં પરાકાશ-
 એ ચલાવતો હતો. જ્યારે બિજાનાને વાસ્તે પૈસા આપવાને
 ગરીબીદશાને લીધે અશક્ત હતો ત્યારે તે તેના સોબતીઆને
 લઈને કોઈ કોઈવાર આખી રાત શેરીઓમાં બટકતો હતો.
 તેને સ્વચ્છ લૂગડાં અઠવાડીઆમાં એકજવારે મળતાં હતાં.
 તે જ્યારે મળતાં તેજ દિવસ તે લોઢાની મુલાકાતને વાસ્તે
 રાખતો, અને ધર બહાર ખીજની મુલાકાતે પણ ત્યારેજ જતો
 હતો. ધણી વખત તે ઉપવાસી સ્થિતિમાં દેખાયો હતો, તેનાં
 દુઃખ માણસને જોઈલાં પડેછે ઐટલાં તમામ હતાં. તે પોતાની
 ઇચ્છાનો આધાર નથીજ ઉપર કદી રાખતો નહોતો, પણ તે
 ને ઉત્તમ સ્થિતિમાં આણવાને તે યત્ન કરતો હતો તથા તેની
 જીંદગીનાં પાછલાં વર્ષો સુખ ચેનમાં ગયાં હતાં. સ્મૈલ્સકૃત
 થીફ્ટમાં (Chiefly from thifty by Smiles) કહે-
 છે કે તેના પોતાનાં દુઃખના અનુભવપરથી કોઈ પણ માણસ
 ડાક્ટર જોન્સનના દેવાના વિષય વિષે જાણમાં જાણ પૂરાવે

આ સિવાય ખીજે કોઈપણ આપી શકવાનો તથા કહી શક-
વાનો નથી. તેણે પોતાના મિત્રને નાચે મુજબ લખ્યું હતું.

તમે પોતાની મજે દેવું કરવાના વિચારની રીતિ રૂકા
અવ્યવસ્થાને માટે રાખ્યો નહિ, તમને તેથી દુઃખ ખમવું
પડશે. દરિદ્રતા સાફ કરવાનાં અને પેદાશનાં એટલાં બધાં
સાધન લઈ લે છે, અને એટલી બધી પ્રતિકુળ ને એટલી
બધી અશક્તિ કરે છે કે કુદરતી વૃત્તીને સદ્ગુણને બદ-
લે પાપ કરાવે છે, તેથી સઘળાં સદ્ગુણી સાધનો તેના-
થી દૂર રહે છે; માટે તમારે પહેલી સંભાળ એ રાખવી
કે કોઈનું પણ દેવું કરવું નહિ તથા ગરીબ ન થવાય એવો
કરાવ કરવો. જે જે તમે ખરચો તેમાં એાછું ખરચો.
દરિદ્રતા એ મનુષ્યના સુખની ખરેખરી માઠી દુશ્મન છે.
ખરેખર એ સ્વતંત્રતાનો નાશ કરે છે અને તે ફેટાક
સદ્ગુણો અનુભવમાં ન આવે એમ કરે છે. તે ખી-
જને એટલે દુર્ગુણોને અતિથય કઠણ કરે છે. કરકસર
રૂકત શાંત રીતિએ રહેવાનો પાથો નથી પણ પરાપકા-
રનો પણ પાથો છે. જે માણસ પોતે મદદ માગતો હોય
તે ખીજને મદદ કરી શકે નહિ. આપણે ખરચવાને ઇ-
ચ્છીએ તે પહેલાં આપણી પાસે જોઈએ એટલું છે કે નહીં તે
તપાસવું જોઈએ. દેવું માણસને તેની જાબાવાળી આ-
બરમાંથી હલકો કરે છે. તેના વેપારી માણસો તથા આ-
કરો તેને દયામાં મૂકે છે અને ઘણી આખર ઉપરથી ગુલામીમાં
નીચો ઉતારે છે, જેથી કરીને તે પોતાને શેઠ એવું ધણી-
વાર કહેવરાવી શકે નહિ. તે પોતાના વ્યવહારમાં પોતાના
મનને હિંમતથી કોઈ દિવસ જોઈ શકે પણ નહિ. માણસ જે
દેવાદાર છે તેને સત્યવક્તા થવું ઘણુંજ કઠણ છે. તેનાથી પો-

તાના સાધન ઉપર રહેવાને પ્રમાણિકપણે ગોઠવણી કરી શકાતી નથી, પરંતુ ખીજા હરકોઈના અપ્રમાણિક સાધન ઉપર રહેવાની જરૂર તો પડવાનીજ પડવાની.

જોન્સન ખાત્રીથી કહે છે કે મિલકતનો ઉત્તમ ઝરો અથવા સારી રીતે રહેવું એ કરકસર છે. તે કરકસરને ડહાપણની છોકરી, મીતબતા (નિયમસર ચાલવાની રીત)ની બહેન અને સ્વતંત્રતાની મા કહે છે.

નાનાં છોકરાંને દેવું કરવાથી માટું પાપ થાયછે તે કેવી રીતે શીખવવું, તે નીચે લખેલી વાત ઉપરની ધ્યાનમાં આવશે. છોકરાંને આ પાઠ બણાવવો એ અતિ જરૂરનું છે. ચાર્લસ સ્પરજન જે હાલના વખતમાં માઠામાં માઠા ઇંગ્રેજ વક્તા છે તેના બાપે તેના મન ઉપર દેવા વિષે કેવી રીતે ઠસાવ્યું હતું તે આ પ્રમાણે બતાવે છે.

બ્યારે હું ઘણા નાનો છોકરો હતો અને સ્ત્રીશાળામાં જ્યાં છોકરા ને છોકરીઓ સાથે બણતાં હતાં ત્યાં બણવા જતો હતો; તે વખતે એવો બનાવ બન્યો કે મારે પત્થરની પેન જોઈતી હતી અને તે લેવાને મારી પાસે પૈસા નહોતા, હું એવો અવ્યવસ્થ (સંભાળ વગરનો) હતો કે મારી પત્થરપેન વારંવાર ખોઈ નાખતો હતો, તેથી પત્થરપેન જાવાયાથી મને મારો પિતા ખીજશે એવો વિચાર આવવાથી હું ખીન્યો તેથી તે વાત ઘેર કહેવાની હિમ્મત ચલાવી નહિ. ત્યારે મેં શું કર્યું? તે શાળાની જગા પાસે એક નાની દુકાન હતી, જેમાં નાળિયેર, બમરડા, પૂરીઓ, દડા એવી એવી ઘણી વસ્તુઓ એક ડોશી મીસીસ ડીયરસન કચીને હતી તે વેચતી હતી, અને કેટલીકવાર એ ડોશી છોકરા અને છોકરીઓને વિશ્વાસ ઉપર ઉધારે પણ આપતી હતી;

તે મારા જીવામાં આંચું ત્યારે મેં મારા મન સાથે સલાહ કરવા માંડી કે ક્રીસ્ટમસનો દિવસ નજીક આવે છે તેથી મારાં સર્ગામાંથી કોઈ માણસ અગર ખીજો તીરાદિત અચીત મને તેની પાસેથી પેની અથવા કદાપિ રૂપાનો છ પેન્સનો સિક્કો આપશે ખરાં, તેથી મેં પત્થરપેન લેવાનું દેવું કરવું ધાર્યું અને ક્રીસ્ટમસમાં અચીત આપવાનો વા-યો કરવાનું મારા મન સાથે નક્કી કર્યું; તે વખત હું ચાંતલાથી રહ્યો નહિ પણ પરાણે મારા મનમાં પૂરી હિમ્મત લાવીને તે દુકાનમાં ગયો. મેં પત્થરપેનની કિંમત પૂછી તો તે કંકત એક ફાર્દિંગ હતી, તથા પાછલા વખતનું અધ્યાપિસુખી કોઈપણ વસ્તુનું મારે દેવું હતું નહિ તથા મારી શાખ પણ સારી હતી, તેથી તે માયાળુ વૃદ્ધ ખામ્પે મને તે પત્થરપેન આપી તેથી હું દેવાદાર થયો. હું આ ખના-વધી રાજી થયો નહિ પણ ઉલટું મને એવું લાગ્યું કે મેં ધણું ખરાબ કામ કર્યું, તોપણ સાચું થયું કે મને એટલા ઉપરથી જાણ્યું કે હવે હું જલદીથી દેવાથી હુશિઆર રહીશ. મારા આપને આ નાના કામને એલ કેવી રીતે જાણવામાં આવ્યો તે મેં ખીલકુલ જાણ્યું નહિ. કોઈ નાના પક્ષીએ ઉડીને આ વાત કહી હશે અથવા વાએ ઉડીને તેની પાસે તે વાત આવી હશે, કીંવા ખીજાએ તેને કહ્યું હશે કે કેમ તે મને ખીલકુલ મા-લમ પડ્યું નહિ, પણ તેઓ જલદીથી જાણી આતુરતાથી મારી પાસે આવ્યા. પરમ્પર તેને વાસ્તે તારૂં રક્ષણ કરે એમ તેમણે મને કહ્યું. તે સમજણ માણસ હતા તેથી તેઓ તે-મનાં કોઈપણ છોકરાંને બગડવા દેતા નહિ, તેમનાં છોક-રાંને સજ્જો કરવા દેતા નહિ, અને નહારા જાણી માણસ પે-સાથી જે રમત રમે છે (જીવું રમે છે) તે પણ રમવા દેતા

નહિ. મારા માથા ઉપર દેવાનો ભાર હતો તે એકદમ નાંખી દેવામાં તેમણે ભૂલ કરી નહિ. તેણે મને દેવામાં દખાઈ જવા વિષે મહા ખજિષ્ટ બાપણું સંભળાવ્યું, અને તેમણે સરસ અસરકારક નિર્દેશ સમયાનુકૂળ હતું કે તેમને ગ્રહણ કરેલું છે. તેમાં એમણે કહ્યું હતું કે દેવાના રરતામાં લોકો ખરાખર સ્ત થઈ જાય છે માટે જો છાકરો એક કાર્દિંગ દેવું કરે તો એક દિવસ એવા આવે કે તેના ૧૦૦ પૌંડ થાય; તે ન અપાય ને, કેદમાં જાય એવી સીતે દેવું તેને ને તેના કુટુંબને કંજીમાં લાવી મૂકે છે.

તે ખરેખર યોગ્ય બાપણું મને ખરેખરી અસર કરે એવું હતું. હું ધારું છું કે હું હમણાં સાંભળી શકું છું. તે મારા હૃદયમાં એવું તો કાતરાઈ રહ્યું છે કે મારા જ્ઞાનમાં તેના ગણગણાટ વાગતા નથી તોપણ મને તેનો ભાસ થાય છે. તે બાપણું હું તે દુકાન તરફ ચાલ્યો ગયો અને ખાપે આપેલા કાર્દિંગ તે ડાશીને આપી દેવાથી હું દેવાથી મુક્ત થયો જેમ વનજગડાનો દુખી બનેલો વેપારી ગામમાં આવી વીતલાં બીતકણાંથી પોકાયા કરે તેમ રાગતાલુકાને બધા કાળિયામાં રડ્યો તેનું વર્ણન હું આઠકાણે કરવાને અશક્ત છું. આ બનાવથી દેવાનો ભય અને શરમ મારા મનને લાગ્યાં; કારણ કે મેં વિચાર્યું કે હું કરજદાર છું તે સમજાવે જાયું. આ કાર્દિંગે મને ખરેખરી ઘણીજ અસરકારક સોલમનના જેવી તાકીદ આપી તેથી કરીને ગરીબ કરજદાર દેવારહિત થયો. જેમ પક્ષી પાંજરામાંથી છૂટું થાય તેમ મને દેવામાંથી નીકળ્યા પછી તેવુંજ મિષ્ટ લાગ્યું. મારા નાના અંતઃકરણે હવે એવી ખાધા લીધી અને નકી કંઈ કે કરીથી કોઈ દિવસ હું કરજની જાળમાં ફસાયો નહિ. આ સુંદર પાઠ છે

અને તે હું કદી ભૂલવાનો નથી. જો સમજાના છોકરાં જ્યારે નાનાં હોય ત્યારે આવાજ માર્ગની નકલ કરે તો એટલું બધું સાં રૂં થાય કે તે નશીબદાર બને અને તેમની વૃદ્ધિ ગત થતી જીંદગીમાં ઓછી માથાકૂટમાંથી બચી જાય તથા દુનિઆના હરેક કાર્યમાં ફતેહ પામે.

સેવીંગસએક્સ.

જંગલી પશુ વિષે હમણાં જ ટીકા કર્યા છે કે તે નાણું સા-
ચરી રાખી શકતાં નથી, તેઓ રોજ જે મળે તે ઉપરજ
ગુજરાન ચલાવે છે, આવતા વખતને વાસ્તે તે કંઈજ રાખતાં
નથી, તેમ તેમને કાલ એ થઈને વિચારજ નથી; તેમનાં
સગાં ને મિત્રોની ખરદાશ રાખવાની તેઓ દરકાર રા-
ખતાં નથી, મંદવાડ તથા વૃધાવસ્થાને વાસ્તે કંઈપણ બંદો-
બસ્ત કરતાં નથી, તે માટે માણસ આ રીતે વર્તે તો તે જં-
ગલી પશુ સમાન છે એટલુંજ નહિ, પણ તેના કરતાં પણ હજી
બકો કંઈએ તો આવે; કેમકે તેને પશુ કરતાં ધંધરે તર્કશક્તિએ
ઊણ વધારે આવેલો છે, માટે તર્કશક્તિનો ઉપયોગ કરે તો
પૈસા બચાવવા એ દુનિયાનું પહેલું પગથિયું છે. તે વિષે અત્રી
વાત એ છે કે તેને બચાવવાનું, મળવવાનું, એમને સમજો
આધાર અગાઉ વિચાર, ડહાપણ અને નિયંત્રતાથી કરી
શકાય છે. તે બવિખ્યતા સુખનું સત્વ છે અને સ્વતંત્રતાથી
શરૂ થાય છે.

પહેલાં જ્યારે માલમતાની સંભાળનો બંદોસો નહોતો
ત્યારે નાણાને દાટી મેલતા હતા તથા તેનાં ગાળીને મ-
રેણાં કરાવતા હતા તેના બધા ચેરકામદા ઉપર ખતાવેલા છે.

તથી ફરીથી ખતાવવાની જરૂર નથી. નાણાને વ્યાજે ખી-
રવુંજ નોંધ્યું, પણ ખીરતાં પહેલાં વિચાર કરવો કે તે સારી
ખાંધણીમાં છે કે કેમ, વ્યાજ મળવાને હરકત છે કે નહિ,
તથા તે મુઠી પાછી લેવા જતાં તેમાં હરકત થાય છે કે નહિ
તે સર્વ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. તેને વારંવાર રાખનારા મળવા
એ કામ બહુ કઠણ છે. નાણાં વ્યાજ સાથે જ્યારે નોં-
ધ્યું ત્યારે ને જ્યાં નોંધ્યું ત્યાં આપનારા જડવા કઠણ
છે. ખીરનારના પૈસા સહીસલામત રહે અને તેના ભર-
સાની ખાંધણી પાકી રાખવાને તથા ત્યાંથી નોંધ્યું ત્યારે
વ્યાજ લઈ શકાય અને ગમે તે વખતે માગીએ ત્યારે
મળે તેને માટે બ્રિટિશ સરકારે સેવિંગ્સબેંકો મુલકના જૂદા
જૂદા ભાગોમાં સ્થાપેલી છે. હરકોઈ મનુષ્યને જ્યારે તેની
ખુશીમાં આવે ત્યારે ત્યાં જઈ યોગ્યું પણ નાણું મેલવા
જવાની છૂટ છે. નાણું મેલનારને એક પહોંચ્યુક મળે છે
તેમાં ભરેલી અથવા ઉપાડેલી રકમ ખરાખર દાખલ કરવા-
માં આવે છે. તેના પોતાના અથવા તેણે જેને અપત્યાર
આપ્યો હોય તે સિવાય બીજાથી તે પૈસા લઈ શકાતા
નથી. સરકાર તેની યોગ્ય સંભાળ રાખે છે અને તેના
ઉપરનું વ્યાજ દરવર્ષે તેમાં ભરી આવે છે, તથા તેમાં દ-
ગો અથવા ડગાઈ થાય એવો ખતાવખતવો અસંભવિત છે.
પૈસા મેલવા અથવા પાછા લેવા એ ગમે તેટલા અને
ગમે તે વખતે લઈ શકે છે તથા મેલી શકે છે. દેવું કર-
નારા જેટલું વ્યાજ આવે છે તેટલું વ્યાજ સરકાર આ-
પતી તથા બલકે ઓછામાં ઓછું આવે છે. તોપણ તેમાં
પણ ફાયદા છે અને ખીરેલી રકમ ખરેખરી રીતે સ-
હીસલામતીમાં રહે છે તથા ગમે તે વખતે તે લઈ શ-

કાય છે એવું અર્થ શાસ્ત્રવાદીઓનું મત છે. હિંદુ-
સ્થાનમાં સઘળી પોષ્ટ આશીસોમાં તેના કામની સાથે
સેવિંગ્સબેંકો રાખેલી છે. ઓછામાં ઓછી રકમ તેમાં જ-
લવાની તથા લેવાની છૂટ છે, તો પણ તે આર આનાથી
ઓછી જોઈએ નહિ. ૪ આના, ૮ આના અને ૧૨ આ-
ના ઇત્યાદિ. વધારેમાં વધારે રકમ ૫૦૦ થી વધારે એક
વરસમાં રાખવામાં આવતી નથી. નાણું મેલનાર પોતાના
પૈસા અઠવાડિઆમાં એકથી વધારે વાર ઉપાડી શકતો નથી.
તેના ઉપર દર સેંકડે દર વરસે ૩૬૫ ટકા વ્યાજ મળે છે, પૈસા
મેલનાર પોતાનો હિસાબ કરી તેનું નાણું ગમે તે પોષ્ટ આશી-
સમાં મળવાને વાસ્તે પહોંચી જુકળી જી પોષ્ટ આશીસમાં
ગર પૈસે રકમ મેલવાને તથા લેવાને વાસ્તે ફરવી આપે છે.

એ વિષેના તમામ સંપૂર્ણ ધારા પોષ્ટ આશીસમાં જ્યારે
માગે ત્યારે મળે છે. ગમે તે વખતે જ્યાં માગશો ત્યાં અ-
રજ કરવાથી તે મળશે. નાણું મેલનારને બેંકનો હિસાબ એ
પહોંચી જુક ઉપર લખી આપવામાં આવે છે.

આપણા મુલકમાં ઘણા લોકો પૈસા જાળવી રાખવા તથા
તેને સલામત ભરેલી રીતે વધારવા એ બાબતથી અજાણ્યા છે.
જ્યારે તે પરણવાના હોય છે ત્યારે અથવા જ્યારે તેના કુટુંબમાં
સૂવાવડ, જનોઈ, સોમંત, ઉત્તરકાર્ય, ગૃહમુર્ત, ગૃહપ્રવેશ, ઇ-
ત્યાદિને વાસ્તે પહેલાંથી તેઓ તૈયારી કરતા નથી; એને વાસ્તે
જરૂરનું ફંડ રાખ્યું હોય તો તે તેમને ઘણું સહેલું પડે છે.
જ્યારે તેમનું ખર્ચ વધે છે ત્યારે તે વ્યાજ ઉપાડે છે,
અને એટલા ખર્ચમાં વળી વ્યાજનો વધારો કરે છે, તેમ
પગાર મળતો હોય તો મહિનાનો પગાર આવે તે તરતજ
ખર્ચ નાખનારાની સંખ્યા પણ ઘટી નથી. તેમને બી-

શું આશુધાર્યું ખર્ચ આવી પડ્યું હોય તો તેને વાસ્તે એક રૂપિયા સરજોએ સમ આવાને ખચતો નથી, માટે સેવિંગસર્વેઈસમાં અમાનત ખાતું રાખ્યું હોય તો નાણાનો અટકાવ થાય છે, અને આવા કૃત્યમાં વાપરવા વાસ્તે કામ આવે છે.

નાનાં છોકરાં સરખાને પણ સેવિંગસર્વેઈસને હિસાબ શી રીતે રહે છે તથા તે શું છે એ સમજાવવું જોઈએ. આપણા દેશમાં પક્વાન તથા ખરશી ઇંત્યાદિ મિષ્ટ પદાર્થો ખણા વેચાય છે અને તેના પુષ્કળ જથ્થા આપણે વારંવાર જોઈએ છીએ, તેમાંથી લેવાની જે રાખ્યાથી છોકરાંને પણ એ નુકસાનકારક જેવ તેમનાં માખાપ પાડે છે તથા તેમને મીઠાંધ ખાતાં શીખવે છે. કેટલીકવાર તો તેમનાં માખાપ તેનો સ્વાદ કેવો છે તે ચાખી જુએ છે તથા છોકરાં તેવું કરતાં શિખે છે. આ એક ખીજી ખરાબ પાઠ છે. કેમકે નાનાં છોકરાંને નકલ કરવાની જેવ હોય છે તથા તે જલગીરી શિખે છે, તેમ તેનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો એ પણ તેમને જલગીરી આવડે છે. જે જોઈતું હોય તે આપવાને સાધારણ રીતે માખાપ તેને ખીજે છે, પણ આવી ખરાબ જેવ પડશે તેનો વિચાર સરજોએ આવતો નથી એ જાણી લેલગીરીની વાત છે.

દેવા રહીત હોવાથી થતા શાયદા.

જગતમાં રહી હલકાં કામ કરી પારકાની પાસે હોય તે છીનાવી લેવું, તથા કરકસર કરી ભેગું કરેલું દ્રવ્ય પોતાના તથા પારકાના ખરા ઉપયોગમાં ન ખરચતાં ખીજતાજ ઉપયોગને માટે રાખી જલવું, એ શીખવવાનો ખીલકુલ

ધરાદો નથી.

લોભી માણસો દ્રવ્યોપાર્જીત કરી તેની સોનાની મૂર્તિ બનાવી તેની આસનાવાસના કરી હન્રેશાં તેના આગળ સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરવા એનેજ ખરું કર્તવ્ય માનેછે મતલબ કે દુનીઆમાં પૈસો એજ પરમથર છે એવું સમજેલા હોય છે, તથા કંજીસ માણસો નાણાથી કઠીપણ તૃપ્ત થતા નથી એટલે હન્રેશાં અસંતોષી રહે છે. પોતાનાથી અને તેથી હરેક યુક્તિ કરી દ્રવ્ય ભિયુંજ કર્યો કરેછે પણ તેમનાથી પોતાને માટે પણ કંઈ વાપરી શકાતું નથી, સારી આમદાની છતાં મીઠુંને રોટલો ખાઈ પેટે પાટા ખાંખી ચલાવે છે અને દ્રવ્ય ભિયું કરી તે ખીજને વાસ્તે રાખી જાય છે. તે દ્રવ્ય જો શખ્સની પાસે આવેછે તે કુલણુજ બની ઉડાવી દેછે.

દેવાથી ચોખ્ખા થવાના કેટલાક કાયદા તથા કખજામાં આવેલું થોડું પણ ભંડોળ શી રીતે સહીસલામત રહે કોવા ભંડોળ શી રીતે થાય તે નીચે બતાવવામાં આવે છે.

૧ પૈસાનો ખચાવ.—અગાઉ બતાવવામાં આવેલું છે કે દેવાદારનું ઉપાર્જીત કરેલું સમગ્રું દ્રવ્ય તેના શાહુકારને ત્યાં જાય છે, તથા તેની મહા મહેનતની કમણીનો થોડો ભાગપણ તેના પોતાના ખપમાં આવતો નથી, માટે જો માણસ દેવા રહીત હોય તો ઉપાર્જીત કરેલું સમગ્રું તેના પોતાનાજ ઉપયોગમાં આવે અને શાહુકારને ત્યાં જતું બચે.

૨. દ્રવ્ય સંખંધીની આનુરતાથી સ્વતંત્રતાને થતી હાની.—દેવાદારને તેના પોતાના માગનારની ખીકથી ધંધા રોજગારમાં રોકાવાનું બનતું નથી, તેથી વારંવાર દેવાનીજ

ચિંતામાં ને ચિંતામાં નીદ્રા રહીત રાત્રિ યુગ્ગરવી પડે છે, પરંતુ જેને માથે ઝડપ નથી તે આનંદથી નિશ્ચિન્ત રાત્રિએ સૂઈ રહે છે તથા તેને જોત્ર પણ ખરેખરી આવે છે. જેને કંઈજ દેવું નથી તેને એ હરકત કરતા નથી.

૩. તેની સાથે જેને જેને કામકાજ છે તે બધા તરફથી તેને અંતઃકરણની શાખાથી આપવાને થતી હરકત.—દેવાદાર તેના માગનારની કડવી ચોપડીમાં નોંધા-એલા છે તથા તેને તેના તરફથી ધણું અપમાન મળે છે. હસમુખા ચહેરા જેને માથે દેવાનો બોલો નથી તેવાજ માણસને મુખારકબાદી આપે છે.

૪. સત્ય અને પ્રમાણિકપણું દાખલ થાય છે—દેવાદાર વચન આપે છે પણ તે પ્રમાણે પાળતા નથી. તે બદધાનતથી દ્રવ્ય આપવાને અશક્ત હોય છે તેમ છતાં તે બ્યાન્ને લે છે તથા જુદા અને દગાને આ પ્રમાણે ઉત્તેજન આપે છે. ખીજા દાખલાઓમાં તેની અસર વિક્ષેપીતિએ એટલે ઉલટી થાય છે. મતલબ કે દેવા રહીત માણસોમાંજ એ સદશુભો રહેલા હોય છે.

૫. મરીબને અને દરેક સારા કામને મદદ આપવાની શક્તિનું પેદા થવું.—ખીજનાં સુખમાં વધારો કરવો એ એક જીવગાંધીની મારી માજ મળે છે. જે આપણું નથી તે ધર્મના કામમાં પણ આપવું અથવા દાન કરવું એવું કરવાનો આપણને લગાર પણ હક નથી. આપણે ઉદાર બના પહેલાં આપણે વાજબી કરનારા થવું જોઈએ. જો માણસ દેવાદાર ન હોય તો તેને કમાએલા નાણાંનો કંઈપણ ભાગ બ્યાજમાં આપવાનો નથી, તથા તે ભાગ વધે છે તથા કદસર થી તેમાં ઉમેરા કરી વધારે બચાવી શકે છે.

૬. કુટુંબને આશ્વાસન આપવું અને જોડકરને સારો હાખલો આપવો.—દેવાદારનું કુટુંબ કેવી પીડા પામે છે તે હમણાંજ આપણે જાણ્યું છે. તેના ઘરમાં સુખશાંતિની ધાયા સરખી પણ રહેતી નથી. ચૈસા નહિ ભાગવનાર માખાપોનાં છોકરાં વારંવાર ઉડાઉજ હોય છે. માણસ ઘણી વાતોમાં ડાહ્યો હોય તે તેનાં કુળ તરતજ મળવતો નથી પણ ખીજી આવતી પ્રજાનો મદદગાર થઈ પડે છે. દેવું પતાવ્યાથી થએલી સ્વતંત્રતા, તથા તેના કાયદાને હમણાં પાદ રાખવા ન્હોંઈએ કે કોઈપણ સાધનથી દેવું ન થાય એ ઘણું ખપનું છે. મીકાસ નામનો પેગંબર કહે છે કે:—

અરે માણસ ! હું તને જાણવું છું તે એકે જે સાઈ છે તે તથા ઈશ્વરને જે ન્હોંઈએ છીએ તે એજ છે કે પ્રમાણિક રીતે વર્તવું અને દયાને ચહાવું તથા પ્રભુની આગળ આખીન સેવકની રીતે જવું.

વાજખી રીતે કરવું તેની સાથે જ ખીજી ફરજ આવે છે.

હાખલા.

દ્રવ્યનો રસ્તો.

જુનાઈડ સ્ટ્રેટસનો નીવાસી બેન ભમીન ફાંકલીન ગયા સેંકડામાં ચીથરેહાલ દશામાંથી માટી સ્થિતિએ પહોંચ્યો હતો. તે તેની ધારણા પ્રમાણે સુખમાં તેના સાંજનીએ કરતાં ચઢ્યો અને તેના અનુભવી ડહાપણને લીધે તે પ્રખ્યાત થયો હતો. તેણે પુઆર રીચર્ડ (ગરીબ રીચર્ડ) ના નામથી સંપત્તિ મેળવવાનો રસ્તો એ નામનું કેટલીક ઉત્તમ ચિખામણાવાળું પંચાંગ પુસ્તક પ્રગટ કર્યું હતું. તેના

ધણી ભાષામાં ઉતારા થયા છે. તેમાંના કેટલાક ઇસારા મુ-
ખ્યત્વે કઠીને પુનાઈડસ્ટીસમાં ખરા પુરાવામાં લેવાય
છે. તે ટુંકા ને સર્વ અર્થવાળા ઘોડા શબ્દોમાં છે તોપણ
તે સહેલથી સમજી શકાય છે. ધારો કે તેણે પોતાની મજે
લોકોને શિખામણ આપી છે માટે જેઓ તે પ્રમાણે કર-
વાને સ્થાનમાં રાખે અને તેનો ઉપયોગ કરે તથા જેઓ
હાલમાં દેશને આત્માદ થવામાં જે હરકતો પડે છે તે નાબુદ
થવાને ઇચ્છે છે તેમને પણ ઉપયોગી છે, તથા તે શિખા-
મણો દરેક સ્ત્રી પુરુષને શ્રવણ, મનન ને નીદ્યાસ કરવા
લાયક છે.

સભ્ય વાંચનાર— ખીજા ગ્રંથકારે માન્યપૂર્વક કહેવત ત-
રીકે માન્ય કરેલું એવું પ્રમાણપુરક પુસ્તક તથા અન્ય ગ્રં-
થકારને ખુશી ઉપજે એવું કોઈપણ પુસ્તક આ સિવાય
ખીજું નથી એવું સાંભળ્યું છે. એક ન્યાયાધિય પોતાના
ન્યાયના હોદ્દા તરીકે ખરખર કહે છે કે આ પુસ્તક શી
રીતે દાખલો આપી તેને લાગુ પાડવું તે હું બતાવું છું. જ્યાં
વેપારીનો માલ હરાજ થતો હતો ત્યાં ધણી માણસો ભેગાં
થયાં હતાં તે ઠેકાણે મેં મારા ઘોડાને ઝાડું થયું તોપણ
અટકાવી રાખ્યો. વેચવાનો વખત થયો નહોતો ત્યાં
ખરાબ વખત છે. એવી ચર્ચા ચાલતી હતી. તે મંડળીમાં
એક સ્વચ્છ વૃદ્ધ પુરુષ ધોળાવાળ, ધોળો ઝમો પહેરીને
ઉભો હતો તેને કહ્યું કે હું વેદવ્યાસ મહેરબાની કરીને
કહો કે તમે વખતને વિષે શું ધારો છો? તમે ધારતા
નથી કે દેશના ઉપર ભારે કરનો બોલો પડે છે તથા તે
ખરખરો પડી ભાગશે. અમે શી રીતે એ કર આપવાને
શક્તિમાન થઈએ? અમારે એ વિષે શી રીતે કરવું તેની

શિખામણુ આપશે તો માટી મહેરબાની થશે. વેદવ્યાસ ઉ-
 ધ્યાને જવાખ આપ્યો. જો તમને મારી શિખામણુ જોઈતી
 હશે તો તે હું તમને ટુંકામાં આપીશ. તે થોડા શબ્દમાં
 અને ઉદાપણુ ભરેલી અને યથાયોગ્ય છે અને તે ગ-
 રીખ રીચડંગી કહેવત છે. તેઓ સર્વ ભિન્ન થયા અને શું
 માલ છે તે આતુરતાથી ધ્યાન રાખી સાંભળવાને તે મ-
 હાશ્વર્થીની આસપાસ વીંટલાઈ વળ્યા. તેણે નીચે પ્રમાણે વિ-
 વેચન ચલાવ્યું:—

મિત્રો ! ખરેખર કર ઘણાજ ભારે છે અને તે સરકારે
 મૂક્યા છે માટે ખુશીથી કે નાખુશીથી આપણે આપ્યા વ-
 ગર છટકે નથી તેથી તેને જલદીથી અને સહેલથી આપી
 દેવા જોઈએ. જો કર સરકારને આપીએ છીએ તે તિવાય
 આપણા ઉપર ખીજા ઘણા છે, અને તેમાંના કેટલાએક તો
 એવા છે કે ભારેમાં ભારે છે. આપણે સરકારને જો કર
 ભરીએ છીએ તેના કરતાં ખમણો કર આજસને આપીએ
 છીએ, ત્રણગણા કરતાં વધારે મગફળીને આપીએ છીએ
 અને ચારગણા કરતાં વધારે મૂર્ખાઈને આપીએ છીએ.
 આ કર કમનસીબથી સુખ કરી શકતા નથી અથવા દુઃખ
 લેખ લેતા નથી. આપણને એ કર સરકારના ખીજા કરોની
 સાથે વધારે કરે છે. જો કે આપણને સારી શિખામણુ
 મળે છે તે ઉપર કેટલીક વખત આપણાથી તક્ષ અપાતું નથી.
 પરમશ્વર જો આ પોતાની મળે યત્ન કરે છે તેનેજ તે મદદ
 કરે છે એવું ગરીબ રીચડંગી કહેવું છે.

૧ જો સરકાર લોકોને જો વખત મળે છે તેનો ૧૦ મા
 ભાગ કરમાં આપવાનો ઠરાવ કરી નોકરીમાં કામ લ-
 ગાડે તો તે સરકારને જીતમગારજ કહેવી એવા વિચાર

આપણા મનમાં આવે છે પણ આપણે જોઈએ છીએ કે આજસનો કર તેના કરતાં ઘણાજ વધારે છે. આજસ રાગ લાવે છે અને આપણી છંદગીને ટુંકી કરે છે. મહેનતે જે પરિપૂર્ણ કરેલું હોય છે તેને આજસ કાર ની પેટે જલદીથી ખાઈ જાય છે. ગરીબ રીચડ કહે છે કે ઉપયોગમાં આવેલી કુંચી ઉજળી રહે છે. જો તમને તમારી છંદગી વહાલી હોય તો વખત ગુમાવશો નહિ કેમકે છંદગી વખતની જાનેલી છે. જીવતા શિયાળથી ચિકાર પકડાતો નથી, એ કહેવત જાણ્યા છતાં તેને ભૂલી જઈ આપણે જરૂર કરતાં ફેટલા જવા વખત ઉધમાં ગુમાવીએ છીએ થી સૂવું એને ધોર, દખમું કે મથાણું છે એમ ગરીબ રીચડ કહે છે.

વખત એ જાણી વસ્તુ છે ત્યારે જે વખત ગુમાવીએ છીએ તે કીમતી છે એમ ગરીબ રીચડ કહે છે તે વાજળી છે. માઠામાં માટું ઉડાઉપણું ખીજાં ડેકાણું કરતાં આજસમાં છે એમ એ આપણને કહે છે. ગએલો વખત ફરીને પાછો મળતો નથી અને જે વખતને આપણે જોઈએ એટલો છે એમ કહીએ છીએ, તે હમણાં રહેતો નથી તેથી શાખીત થાય છે કે તે થોડો છે, ત્યારે ચાલો આપણે ઉઠો અને જે કરવાનું છે તે કરો તેથી એટલે ઉદ્યોગથી વધારે કરી શકીશું. તમારાથી એમ નહિ અને તો માઠામાં માટી ગુચવણ આવશે. આજસ જાણી વસ્તુને કહણ કરે છે પણ ઉદ્યોગ તેને સહેલા કરે છે, માટે જે માટો ઉઠે છે તેને આખો દિવસ તરફડી આં મારવાં પડે છે અને રાત્રે વધારે કામ કરવું પડે છે, તોપણ તે પૂરું થતું નથી. તમારા કામને તમે હઠાવો પણ કામ તમને હઠાવે એવું કરશો નહિ. દલપતરામ કવિએ કહ્યું છે કે

“રાત્રે વહેલા ને સુષ, વહેલા ઉઠે વીર, બળબુદ્ધિ બહુ ધન વધે, સુખમાં રહે શરીર.”

માટે સારા વખતને સારૂ ધ્રુવ તથા ઉન્નત રાખવી તેનો અર્થ શો? જો આપણી મજે આપણે સાવધ હોઈશું તો આજ વખતને સારા કરી શકીશું. ઉદ્યોગને ધોકો પહોંચવાની જરૂર નથી અને ને આશા ઉપર રહે છે તે આશામાંને આશામાં બૂચ્યો રહી મરી જાય છે. મહેનત વગર નફો થતો નથી. ઉદ્યોગી હાથને સારૂ એટલા વગરની જમીન નથી કેમકે જો હોય તો ખેડી ખાદીને સારૂ કરેલી હોય છે. જોને વેપાર છે તેને વજીફા છે અને જોની માગણી થાય છે તે તેની નફાની અને માતની કચેરી છે એમ ગરીબ રીચર્ડ કહે છે; પણ તે વેપારમાં મંડ્યા રહેવું જોઈએ અને માગણી તેની પાછળ પાછળ ચાલી આવે છે. વજીફા કે કચેરી બેમાંથી એકે આપણા કરે આપણને આપવાને અશક્ત થશે નહિ. આપણે ઉદ્યોગી હોઈશું તો કદી બૂચ્યે મરવાના નથી. ઉદ્યોગી માણસના ધર તરફ બૂચ્ય નજર કરે છે પણ માંહે પેસવાંની તેને હિમત થતી નથી. દીવાની કામ કરનાર સિપાઈ કે પોલીસને સિપાઈ બેમાંથી કોઈ ઉદ્યોગીના મકાનમાં પેસી શકતો નથી, કેમકે ઉદ્યોગ કરજ આપે છે અને તેને વધારવાને ધિક્કાર કરે છે. એના જેવો વારસામાં આપી જવાને તમને કોઈપણ ખજાનો અથવા તાલેવર સગાંવહાલાં જડનાર નથી. ઉદ્યોગ એ સારા નશીબની મા છે. અને પરમશ્વર ખજા વસ્તુઓ ઉદ્યોગને આપે છે. તમ ઉદ્યોગ કરીને જાડું જડો છો ત્યાં સુધી એ એવી સૂધ રહે છે. અને તમે ઉદ્યોગી છો તથા તમારી પાસે વચવાને તથા

રાખવાને આજ ન્નેષ્યે તેટલું મળ્યે. આજનું કામ તે આજજ કરો કેમકે તમને માલૂમ નથી કે કાલે શું બનશે, માટે તે કાલ ઉપર રાખવું નહિ. આજ જો કામ કર્યું તેની શ્રીમત કાલ બમણી થાય છે એવું ગરીબ રીચર્ડ કહેછે. વધારામાં કહેવાનું એ કે તમારાથી આજ બને તે કાલ ઉપર રહેવા હેતાજ નહિ. જો તમે ચાકર હો તો તમારો સારો થણી તમને આજસુ થયેલા પકડેએવું થાય તો તમે શર- માથો નહિ? જ્યારે તમે પોતેજ શેઠછો તો તમારે પોતાની મજે આજસુ થવાને શરમાવું ન જોઈએ? તમારે પોતાને વાસ્તે, પોતાના કુટુંબને વાસ્તે, પોતાના દેશને વાસ્તે તથા પોતાના રાજ્યને માટે કેટલું બધું કરવાની જરૂર છે? તમા- રી આંગળીઓ વગર હલાવે હાલી શકતીજ નથી માટે આદ રાજા કે ઊંઘતી બિલાડીથી ઊંદર પકડાતો નથી એવું ગરીબ રીચર્ડનું કહેવું છે. એ ખરું છે. તમે ધારો કે ધણું કરવાનું છે અને કદાપિ તમે અશક્ત હાયના હો તોપણ એ કામ કરવાને તમારે ખંતથી મંડ્યાને મંડ્યા રહેવું. તમે જોશો કે મંડ્યાને મંડ્યા રહેવાથી માટી અસર થશે; કેમકે હજારો એક એક ટાંકણું માટીએ તો માટો પથરો ટંકાઈ જાય છે. ઉદ્યોગ કરવાથી અંતે (લંધર) વહાણનું માટું બહુ દોરડું સરખું પણ ઊંદર કાપી નાંખે છે અને નાના નાના ધાતી માટું એકનું ઝાડકપાય છે. કહેવત છે કે “દીપે દીપે સરાવર બરાવ ને કાંકરે કાંકરે પાળ બં- ધાય” એ ખરું છે.

મને લાગે છે કે તમારામાંના કેટલાએકનું કહેવું હું સાં- બળું છું. માણસે પોતાની મજે ઉત્પન્ન કરવું તેને નવરા- શની જરૂર નથી. ગરીબ રીચર્ડે કહ્યું છે કે હું મારા

મિત્રો ! હું તમને કહીય. જો હલકી રીતે વખત જતા હોય તો તમારા વખતને સારી રીતે કામ લગાડો. અને તમે એક પાળ પાણુ નકામી યુમાવશો નહિ. નવરાથને વખત કોઈપણ ઉપયોગી કામ કરવાનો છે. હિંદગાનીમાં મજેલી નવરાથ અને હિંદગાનીની આજસાઈ એ બે જુદી વસ્તુઓ છે. ઘણાક કામ કરતા નથી તથા ઘણાખડા મહેનત કર્યા સિવાય ફક્ત તેમના વડવાની દોષતના આધાર ઉપરજ રહી શકે છે ખરા પણ તેમનાથી કોઈ ધારેલું કાર્ય થતું નથી, અને જેની જરૂર છે તેને પણ ભાગી નાંખે છે. ઉદ્યોગ જોઈતી સગવડ આપે છે તથા ઘણી આખર આપે છે. ખુશીને ચહાશે ને ઉદ્યોગ કરશે તો તે તમારી પાછળ પાછળ ચાલી આવશે. ઉદ્યોગી કરને પહેરવાનાં પુષ્કળ કપડાં મળેછે. જો તમારી પાસે ગાય તથા ઘેટું ઇત્યાદિ હશે તેજ દરેક મનુષ્ય સારી રીતે તમને માન્ય આપશે.

(૨) આપણો ઉદ્યોગ દૃઢ, નિરંતર અને સંભાળ રાખી આપણી નજર નીચે બંદોબસ્તથી થયો જોઈએ અને તેને વાસ્તે ખીજા ઉપર ઘણાજ ભરસો રાખવો નહિ એમ ગરીબ રીચડનું કહેવું છે.

મેં વારંવાર ખસેડેલું ઝાડ જોયું નથી.

તમાજ જોએ સારી રીતે તે ચઢતી કળામાં ઉદ્યોગથી દૃઢ હોય તથા ફૂંકવાની સ્થિતિમાં વારંવાર ફેરફાર થાય એ પણ જોયું નથી.

જણુ જાનનું ખસેડવાપણું એ ખરાબ ને બાલ્ય લગાડવા જેવું છે. જો તું તારી દુકાનની સંભાળ રાખીશ તો દુકાન તને સંભાળશે જો તમારું કામકાજ ચાલતું હોય તો તેને

આલવા દેવું પણ ન હોય તો તેને બંધ ન કરતાં કામને લાવે.

જેમની પાસે હળ છે તેવડે વધારે વખત ખેડવા કરે
એટલે તેને પકડો કે હાંકો.

શુદ્ધની આખ તેના બંને હાથ કરતાં વધારે કામ કરે છે.
એટલે પોતે જાતે કામ કર્યા કરતાં તેના ઉપર નજર રાખ્યે
તો વધારે કામ થાય છે. સંગાળ વગરનું જોખમ સાતવ-
ગરના જોખમ કરતાં વધારે છે. કામ કરનારા ઉપર ત-
મારું દેખરેખપણું રાખો ને તેમને વાસ્તે તમારી નાણાંની
કાચળી ખૂદતી મૂકો. ખીજની સંગાળ ઉપર વધારે બ-
રોસો રાખ્યાથી ઘણા જણ ખરાબ થઈ ગયા છે કેમકે
આ દુનિયાના કામકાજમાં નજર રાખીને કામ કરવાથી
માણસ ખચેલા છે પણ ફક્ત વિશ્વાસથી બચ્યા નથી.
માણસની પોતાની સંગાળ નફા ભરેલી છે કેમકે જો ત-
મારી પાસે નીમકહવાન નોકર હોય ને કામ કરે અને તમે
પોતાની મેળે કામ કરો તે બેમાં તફાવત છે. ઘોડી ભૂજ
ઢાઈ વખત મારામાં મારો ખિગાડ કરે છે. ઘોડાના ના-
જના ખીજાની તંગીને લીધે નાળ જાઈએ છીએ અને
નાળને લીધે ઘોડો ગુમાવીએ છીએ અને ઘોડાને લીધે
સ્વારને જાઈએ છીએ, અને આ પ્રમાણે બનાવ બનવાથી
માઠી ફોજને દુશ્મનથી પકડી પાડવાનું બને છે તે સર્વ
નુકસાન પેલા ઘોડાની નાળના ખીજા જેવી હલકી વસ્તુની
સંગાળ ન રાખ્યાથી બન્યું છે. કહ્યું છે કે મારા માણસની
હલકી ભૂલની માઠી કીમત થાય છે.

(૩). હે મારા મિત્રો! ઉદ્યોગથી અને પોતાના કામ ઉપર
ધ્યાન રાખ્યાથી આવું સારું પરિણામ થાય છે એમ છતાં
પણ તેની અંદર કરકસરને ઉમરવી જોઈએ કે નથી આપણા

ઉદ્યોગને આપણે વધારે ફતેહમંદ કરી શકીએ છીએ. એક માણસ થોડાં જ મળવે છે તેમાંથી શી રીતે બચાવવું તે જાણતા નથી તો તેની રાખેલી ટેકમાં બધી જીંદગી થરાણુ ઉપર ધસાયા કરે છે તેથી તે જ્યારે મરી જાય છે ત્યારે એક દમડી જેટલી મિલકત પણ તેની પાસેથી નીકળતી નથી. માટામાં માટું રસોડું હોય તેમાં રાંધવાની વસ્તુઓના બબકાદાર ને સ્પાદિષ્ટ બોરાક કરવાને સાહિત્ય જગીરો અર્ચાઈ છે અને અર્ચાય છે. એના દાખલા મળવવાને વાસ્તે ધણી જોળ કરવા જવાનું નથી.

ખાઈડીઓ જ્યાં સુખી આ કે વાતો કરવાની ગમત મળે ત્યાં સુખી કાંતવાનું ને ગુંથવાનું છોડી દે છે, એટલે એટલો વખત ગુમાવે છે. સૂતાર છિદ્ર પાડવાને ચારવાનું તથા કાપવાનું છોડી દે છે એટલો વખત તે ગુમાવે છે.

જો તમે તાલેવર હો તો તમે દ્રવ્ય સંગ્રહ કરવાનો તથા મળવવાનો વિચાર કરજો. અમેરિકાના ઇન્ડિયનોએ, સ્પેનને તાલેવર બતાવ્યું નથી એટલે સ્પાનીશ આર્યલોકોએ તે દેશ છોડી લીધો તેથી તેની ઉપજ તેમના હાથમાં આવી પણ તેમની પાસે કાંઈ બચ્યું નહિ, કારણ કે તેમનું અરમ્ય તેમની કમાણી કરતાં વધારે હતું.

તમારી અર્ચાળ ચાલવાળી બેવકુશી કાઠી નાંખો એટલે અમારો વખત, ભારે કર અને માટે કુટુંબનું ભારે અર્ચ થાય છે એ બાબતની ફરીઆદ કરવાનું કારણ સરખું જ મળશે નહિ.

! સ્ત્રી, રમત, પીવાના માદક વ્યસ નીપદાર્થ તથા જુગલું એ સંવર્તિને ઓછી કરે છે અને તંબીમાં વધારો કરે છે.

વળી વધારે એકે જો એક પણ દુર્ગુણને મદદ આપશે તો તેનાં બે છોકરાં ઉત્પન્ન થશે. તમારે વિચારવું જોઈએ કે નાનું કાણું, થોડી આહ પીવાની ટેવ એ દિવસે દિવસે વધારે કીમતી થઈ પડે છે. જીણું લૂગડું, ને થોડી માજી શાખ જે કશી વિસાતમાં નથી તે ખીરે ખીરે વધે છે માટે થાદ રાખો કે ઘણું થોડું હોય તે બિયું થયાથી ઢગલા થાય છે માટે થોડું પણ ખરચ થાય તેની સંભાળ રાખો. નાનામાં નાનું કાણું માઠા વાહાણને જુડાડે છે એવું ગરીબ રીચર્ડનું કહેવું છે. અને ફરીને ખીજું કહેવાનું કે બેવકુફ હબલ્ડી કરે છે તેને ડાહ્યા માણસ જન્મે છે.

અહિં તમે સર્વ ભિગાંછો અને આ વચ્ચાણમાં નફો થવાની આશા રાખો છો તથા તમે તેને સાફ છે એમ કહે છો પણ તમે તેની સંભાળ ન રાખો તો તે તમારામાંના કેટલાકને નુકસાન કરશે. તમે ધારો છો કે તેઓ સોંધું વચ્ચે તો કદાપિ તેની કીમત કરતાં પણ તે સોંધું વચ્ચે પણ જો તમને તેમના સોંધા સંબંધી કંઈપણ પ્રસંગ આવે નહિ તો તમને તે ઘણું માંધું પરવડે. ગરીબ રીચર્ડનું કહેવત સ્મરણ કરો. “તમારે જેની જરૂર નથી તે ખરીદો અને જેની જરૂર છે તેને વેચો તો તેનું ફળ થું?” જો તમે દમડીની કીમત કરશો તો તમે વધારે ખર્ચ કરતાં અટકશો; એનો અર્થ એ છે કે સોંધું ફક્ત દેખાવમાં છે પણ તે ખરેખર નથી. જે સોદો ઉપર ઉપરથી સારો દેખાય તેમાં નફો કરતાં નુકસાન વધારે થાય છે. ખીજું જો ગાંધે કહેલું છે કે ઘણા માણસો હબકી વસ્તુ ખરીદવાથી ખરાબખરાબ થઈ મથા છે. જે લીધાથી પસ્તાવો થાય તેવું કરવું એ બેવકુફી છે, અને આ બેવકુફીની રીતિ જ્યાં હજાર

રાજી થાય છે ત્યાં ઉઘાડી જણાય છે. ધણા ખરા ટાપ-
ડીપીઆ ટાપડીપ જળવવાને ભૂખ્યા રહે છે ને તેનાં કુટુંબને
અર્ધા ભૂખે મારે છે. ગરીબ રીચર્ડનું કહેવું છે કે મ-
ખમલ, સાદીત અને રેશમનાં લૂગડાં રસોડામાં પાચરીએ
તે જેમ નકામાં છે તેમજ ટાપડીપ પણ છે. હિંદુગાનીમાં
એ જરૂરની વસ્તુઓ નથી. જ્યાં ઉપયોગ હોય ત્યાં એની
ઘોડીજ જરૂર પડે છે. ફક્ત તે સારાં દેખાય છે એટલુંજ,
પણ તેના વિના તમને અધવડ થું પડે છે? આ અને બીજી
હડાઉની વસ્તુઓ ગરીબી દશામાં લાવી મૂકે છે. અને જેઓ
અરીદ કરવાને સખતાઈથી આતુર હોય છે, તેઓની ને દશા
થઈ હોય તે તપાસો અને લેવાની મરજી થાય ત્યારે ઉદ્યોગ
અને કરકસરને યાદ કરો. ગરીબ રીચર્ડનું કહેવું છે કે ગૃ-
હસ્થના ધુંટણ કરતાં એડૂતને પગ મારો છે. કદાપિ તેની
ખાસે ઘોડી મિલકત જેમાંથી શું નીકળશે તે જાણતા નહિ
હોય તેવી મૂઝી જવાને રહેતી હશે. તેઓ ધારતા હશે કે
આ દિવસ છે ને રાત આવવાની નથી અને આટલું ઘોડું
અર્ચીએ છાંયે તે કંઈ વધારે કીમતી નથી પણ એમ ક-
રતાં ગણતરી કરે તો વધારે જણાઈ આવે. હમશા
કૂવાને જોયા કરીએ તો કોઈ દિવસ તળીએ પહોંચીએ
નહિ એમ ગરીબ રીચર્ડ કહે છે. તેમજ જ્યારે કૂવા સૂ-
કાઈ જાય ત્યારે પાણીની કીમત જણાય. આ શિખામણ
રોઈપણ કાર્ય કરતાં પહેલાં જાણવી જોઈએ કેમકે પછીથી
કંઈ વળતું નથી. આગ લાગ્યા પછી કૂવા ખાદ્યા જેવું
ભાવે છે. જો તમારા જાણવામાં નાણાની કીમત આવે તો
જાઓ અને ઘોડું નાણું લાવો. ગરીબ રીચર્ડનું કહેવું છે
કે ને ઉપારે લેવા જાય છે તે દીલમીડી પણ સાચેજ ખ-

રીદતા આવે છે. ખરૂં છે કે આવા લોકોને ઉધારે આવે તો તે ફરીને પાછા લેવા આવે ત્યારે તેમને મળે નહિ એ વિષે ડીકની અગાડીની શીખામણ જુઓ.

જો તમને પોશાકની મગરૂરી આવતી હોય ને તે લેવાની ઇચ્છા થાય તો તમારા મન સાથે પ્રથમ વિચાર કરો અને પછી તમારી નાણાની કાચળી તપાસો.

મગરૂખી એ બીજા માગનારને વધારેમાં વધારે ઉર્ધ્વ જનાવે છે. જ્યારે તમે એક સારી વસ્તુ ખરીદી લો ત્યારે તેની દૈનિક વધારે ખરીદવી જોઈએ. કારણ કે તેનો દેખાવ બનીને એકસરખો છે, પણ ડીક કહે છે કે આપણે ધની આશાને જો પહેલીજ અટકાવીએ તો સંતોષથી બની અટકે છે, એ ખરૂં છે. ગરીબ માણસને શ્રીમાન બનાવવાના જોઈએ એવકુરી છે, તેવીજ નકામતી વસ્તુઓ ખરીદવી એ એવકુરી છે જેમ દેડકો ફૂલીફૂલીને બળદ જેવે થતાં મરી ગયા એ પ્રમાણે થાય છે.

ઘાટા વહાણ ઉપર ભર દરિયાનાં તોફાન વધારે આવે છે પણ નાની હોડીને કિનારાની પાસે રાખવામાં આવે છે તેથી તે સહીસલામત ચાલી જાય છે.

એવકુરી જાણીથી શિક્ષા કરાવે છે તેને વાસ્તે ગરીબ રીઝડ કહે છે કે મગરૂખી પોગળને જન્મ છે અને તિર-સારનુંવાળું કરે છે. મગરૂખીને સવારનું જમવાનું ધણું હોય છે ને ગરીબી દૈનિક એ તેનું જમણું છે અને સાંજે વાળુ કરવાને ફજેતી મળે છે. આ પ્રમાણે મગરૂખી કરવાથી ફેટલું બધું વેઠવું પડે છે તે તંદુરસ્તી વધારતી નથી અને દુઃખને દૂર કરતી નથી. તે માણસની મનશક્તિઓમાં વધારો કરતી નથી પણ અદેખાઈજ વધારે છે અને કમન

શીખને દશ વખત લાવે છે.

આ પ્રમાણે ખાલી બપોરને વાસ્તે દેવામાં પડવું એ કેવી ઘેલાઈ છે. દેવું કરનારની વધારેમાં વધારે છ માસ સુનીચ થાપ્ય રહે છે. કેમકે એકલી મુદત સુની થાઈ જાયનું નથી પછીથી તેમની પાસે રોકડ હોવું નથી તેથી આખરે તો જેવા હતા તેવાજ રહે છે. તમે વિનયારે કે જ્યારે તમે દેવું કરવા જાઓ છો ત્યારે શું થાય છે? તમે તમારી સ્વતંત્રતા બાજુપર મૂકો છો. તમે જ્યારે વખત પ્રમાણે દેવું અદા કરતા નથી ત્યારે તમે તમારા શાહુકારને માં બતાવવાને શરમાઓ છો. જ્યારે તમે તેની સાથે બોલો છો ત્યારે તે શું બોલશે તેની ખીક રાખો છો. તમે છટકી જવાને દયા ઉપજાવે એવી માફ માગો છો અને ગરીબ થાઓ છો. એ પ્રમાણે તમે તમારી સ્થિતિને હલકી કરો છો અને દુઃખવાને ખુઓ છો, તથા જૂઠું બાલવાના સમુદ્રમાં ડૂબી જાઓ છો તેથી પહેલાં ફર્થલુ દેવું ને ખીજી જૂઠું બોલવું એ બે તમારામાં આવે છે, માટે ગરીબ રીઅર્ડ કહે છે કે દેવાદારના ઉપર બેસીને જૂઠું તેને હાંકે છે.

હવે છેલ્લું કહેવાનું એ છે કે અનુભવ એ વહાણી નિર્માણ છે. મણુ તેમાં બેવકુફ કંઈજ શીખતા નથી. એ ખરું છે કે આપણે શિખામણુ આપી શકીએ, પણ આપણે સાલમલકત આપી શકતા નથી. યાદ રાખો કે જે વિચાર કરતા નથી તેને મદદ મળી શકતી નથી માટે જો તમે તર્કશક્તિથી જે વિચાર આવે તેને સ્થાનમાં ન લ્યો તો તમારી મરજી તેમને લાખમાંજ નાંખશે પછી નીકળવું ધણું કઠણ પડશે.

આ પ્રમાણે તે વૃક્ષ ગૃહસ્થે તેનું પ્રવિત્ર બાપણ પૂરું કરે

અને લોકોએ તેને મંજુર રાખ્યું તથા તેની સલાહ પ્રમાણે ચાલવાનો નિશ્ચય કર્યો એટલે જલદીજ વિરૂધ્ધ રીતે વર્તવાનું તેમની નજરમાં આવ્યું. જો કે આ સાધારણ ઉપદેશ હતો અને તે જાહેર હરાજ કરતો હતો તથા લોકોએ સખીપણાથી એની યોગ્ય સલાહ ખુરીથી ખરીદ કરી.

જન વેસલીનો નાણાના ઉપયોગ વિષેનો અભિપ્રાય.—જન વેસલી એ એક ડાહ્યો અને સુસ્ત માણસ હતો, તે આશરે એકસો વર્ષ ઉપર મર્યું પામ્યો છે. તેનાં ધણુંક લખાણ છે તેમાંનો એક ઉપદેશ નાણાના ઉપયોગ વિષે જે આપેલો છે તેમાં ધણીજ કીમતી ચિખામણ છે મારે તેનો કંઈક સારાંશ નીચે આપવામાં આવે છે.

કવિઓ, વકુતાઓ અને તત્ત્વવેત્તાઓએ ઘણું કરીને સર્વ પ્રજામાં અને સર્વ કાળમાં નાણાની વિરૂધ્ધ નિંદા કરેલી છે પણ આ સર્વ ઉલટું છે. પૈસાનો ખ્યાલ તે સર્વ પાપનું મૂળ છે પણ તે વસ્તુ પોતાની મજે નથી એટલે નાણું જાતે નથી. વાંક પૈસા ઉપર મેલવો એ યોગ્ય નથી પણ તેનો ઉપયોગ કરનારા ઉપર મેલવો જોઈએ. એટલે દ્રવ્ય આપણાથી વર્ણુન ન થાય એટલી નોકરી બની સુધરેલી પ્રજામાં અને જીંદગાનીના સાધારણ કામકાજમાં સર્વ કાળ કર્યા કરે છે. તે આપ લે કરવામાં તથા વ્યાપાર અને સર્વ સારી રીતભાવમાં ઘણું કીમતી ઓજાર છે. તે બૂખ્યાનો ઝારાક, તરસ્યાની તરસ મટાડનાર, નાગાનો પોશાક અને આખરનું સાધન છે. તેનાથી કુંવારીઓને સ્ત્રીમી, નિરાશ્રિતને આશ્રય અને ધણીને ધણીઆણી મળે છે. ગુનેગારનો ખચાવ, માંદાની આરોગ્યતા અને મૃત્યુનો પણ કેટલેક દરજ્જે એનાથી ખચાવ થાય છે; પણ એ કીમત

મતી જરૂરીઆત વસ્તુનો શી રીતે ઉપયોગ કરવો તે અ-
વશ જાણવું જોઈએ.

પ્રથમ—તમારાથી ખતી થકે ઈચ્છું મળવો.

વધારે ગાધું સોનું ખરીદ કર્યા સિવાય આપણે બધું મ-
ળવું જોઈએ, તેને વાસ્તે વધારે અ.પના નથી તોપણ તે
કીમતી છે. આપણી તંદુરસ્તીને અન્યાય ન થાય એમ વ-
ધારે કાયદો મળવવાને ખંતથી મંડ્યાને મંડ્યા રહેવું જોઈએ.
આપણે કોઈપણ પાપ ભરેલા ધંધામાં રોકાવું નહિ અને
આપણને નુકસાન થાય એવી રીતે આપણા દેશના કાયદા
તથા મહાન પ્રભુના નિયમની વિરૂદ્ધતા આવે એવો ધંધો
કરવો નહિ. ધંધા રાજ્યગારમાં જુદાણું અને ઠગાઈ જે જો-
ઈએ છીએ તેનો તો પવિત્રતાથી ત્યાગજ કરવો જોઈએ.
આપણે આપણા પાડોશીને દુઃખ દીધા સિવાય આપણા
કાયદાને મળતી શકીએ છીએ. આપણે જીગડું રમીને તે-
ના પૈસા મળવતા નથી. આપણે આપણો ધંધો વધારવાને
ખીજના ધંધાને નાશુદ કરવાને જન કરી શકતા નથી. આ-
પણે રાજ્યવ્યવહારના પ્રધાનપણાને પોતાની મજે અથવા
ખીજની મારફતે તેના વ્યભિચાર અથવા સ્વભાવ (વિરૂદ્ધ
જે મજે તે જોઈતું નથી.

આ ઉપયોગ કરવામાં સાવધ રહી તમારાથી મળતી થ-
કા જોઈતું મળવો. પ્રમાણિકપણે ઉદ્યોગ કરી મળવો.
તમારી મનશક્તિને અને તે રીતે એ મળવવામાં કામ
ભમાડો. વખત ગુમાવશો નહિ. દરેક કામકાજમાં તમને દરેક
દિવસે ને દરેક કલાકે તથા દરેક પળે કાંઈ પણ માગણી થશે,
આ એવકુરી ભરેલી વગર નફાની ગમત વાસ્તે લગાર પણ
વવરાયતી રજા તમને આપવામાં આવશે નહિ. જેવી રી-

તે તમારા હાથ કામ કરવાને યોગ્ય માન્ય થઈ તેવી રીતે તે કામ જોર અને ઝડપથી કરે. જેમ અને તેમ જલદીથી કરે. પણ કામ કરવાને વાર લગાડશે નહિ. ફલાણે દિવસે કરાશે, ફલાણે ફલાડે કરાશે એમ કામને આશા ઉપર રાખવું જ નહિ. જે તમે આજ કંઈ શકતા હો તે કાલ ઉપર રાખતા જ નહિ. તમે કામ કરતાં જીંધણસી તરીકે ખગાસાં આતા નહિ. તમારું બધું જોર કામમાં જ લગાડો. આધિ, બાધિ અને ઉપાધિને જાળવી રાખાતી નથી એમ નીસાસા મૂકી બોલતા નહિ. વગર સંભાળ તથા ઘોડી કાળજીથી કંઈ પણ કામ કરતા નહિ પણ કાળજી ને સંભાળથી કરે.

પરમધરે તમને જે સમજ શક્તિ આપી છે તેનો નફો મળવવાને વારતે ઉપયોગ કરે અને તમારી સાધારણ અકલ્પથી તમારાથી બની શકે એટલો નફો મળવો. આ બાબતનો ઘણા ઘોડા માણસો અનુભવ કરે છે એજ આશ્ચર્ય છે. પોતાના આપદાદાથી ચાલતી આવેલી રીત પ્રમાણે માણસો કેવી સુસ્ત રીતે ચાલતા જાય છે. તમારે બીજાના અનુભવ ઉપરથી અભ્યાસ રાખવો ન જોઈએ પણ તમારા પોતાના અનુભવ ઉપરથી વાંચો અને તમારે કરવાની દરેક બાબતમાં તેનો ફેલાવો કરે. તમે કાલે કરવાના હો તે કરતાં આજ જ કરે તે ઉત્તમ છે તેથી તમે જોશો કે તમે જે જાણતા હતા તેનો માવરો કેવા થયો છે.

બીજું—તમારાથી બની શકે તેટલું ખચાવો.

તમે તમારી અમુલ્ય મનશક્તિનો કોઈપણ ભાગ ફક્ત તમારી ચરબીને સંતોષ આપવાને તથા મનશક્તિને ગજ ને જાતનો આનંદ આપવાને નફામાં જવા દેતા નહિ.

માદક પદાર્થો પીવાની જેવને અથવા કંઈ પણ અસમને તમારે રાખવું જ નહિ. માન્યતા અર્થ ક્યાંવિના ભાગવાંતી નથી માટે તેથી સાવધ રહેજો. નાણુકતા અને તકલ્લેદીપન છાનો પિકાર કરજો તથા સાદા સ્વભાવ અને સાદી રીતમાં સંતોષ માનજો. તમારી આંખને સારાં લાગે એવાં ચળકતાં ધરણાં જેની જરૂર નથી એવામાં નકામા અર્થ કરી તમારા પૈસાને નકામા જવા દેશો નહિ; કેમકે આપણે પહેલાં ખતાવી ગયા છીએ કે આપણા દેશમાં માદામાં માદી રકમ એમાંજ અર્થાપ છે.

માણસોના ખાલી વખાણ ઉપર સાનંદાશ્ચર્ય પામી છું. દુગાનીની ખાલી માદાઈના સંતોષને વાસ્તે કંઈ પણ મૂકશો નહિ.

તમે લોકોનાં મીઠ્યા વખાણ ને ઘણાં માધાં છે તેને તો ખરીદશોજ નહિ. પરમ્પર તરફથી ને યોગ્યતા અને માન મળે છે તેમાંજ સંતોષ માનજો. આ વિષે આપણા દેશમાં લાભ તથા મૃત્યુના અર્થમાં ને માદામાં માદી રકમ જાય છે તે અગાડી ખતાવી ગયા છીએ તે આ જગ્યાએ પ્રતરાવર્તન તરીકે સુવૃથ્થે ખતાવ્યું છે.

ત્રીજું—તમારાથી ખતી થકે તેટલું આપો.

કોઈપણ નફો મળે અથવા બારે રકમ ખચે એવી વાતો સાંભળો તો તેથી આશ્ચર્ય પામશો નહિ કેમકે એમાં કોઈજ મ.લ નથી. ને માણસ અગાડી વધતો નથી તે કંઈપણ કરી શકતો નથી. ને માણસ કંઈપણ ખરો વ્યય કરે નહિ તે સર્વ અહિંજ મૂકી જાય તો તેણે કંઈજ કહ્યું નથી; તેમજ ને ક્યાણી કરી તેને ઉઝાવી દીધું તે પણ તેમજ જાણુ.

આપણા માણેક જે પરમપ્રભુ પરમધર તેમણે આ દુનિયામાં જન્મ આપી આપણને માણેક તરીકે અહિં મોકલ્યા નથી પણ કારભાર કરનાર તરીકે મોકલ્યા છે, માટે સારામાં સારી રીતે અને તે માણેક ખુશી થાય એવી રીતે વર્તવું જોઈએ. અહિં જે બધી માલમતા છે તે તેનીજ છે, આપણી લગાર પણ નથી. જેનો આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ તે પણ તેનીજ છે તેણે આપણને ધણું રપ-૯ અને અસર કરે એવી રીતે સાચી વચનમાં કહેલું છે કે આપણે પવિત્ર અને શુદ્ધ થવું એ સર્વનો આધાર આપણી કરણી ઉપર રહેલો છે. કહ્યું છે કે જેની કરણી સેથી પાર ઉતરણી.

જે તમે નીમકહલાલ અને ડાહ્યા કારભારી થવાને ઇચ્છતા હો તો તમારે ધૈર્યવાન બનવું જોઈએ અને વસ્તુની જરૂર છે તે પૂરી પાડવાનો ચત્ત કરો. પહેલું તમારે ધૈર્યવાન બનવું જોઈએ, પહેરવાને વાસ્તે લૂગડાં જે લૂગડાં ઝડપુ પ્રમાણે અને આપણા અંગનું રક્ષણ થાય એવાં પસંદ કરવાં જોઈએ. તંદુરસ્તી સારી રહેવાને યોગ્ય કસરત જોઈએ અને તેથી ક્ષીન થાય અને આપણા કાર્યવહાર ચાલે. બીજું તમારું ધૈર્ય, તમારાં છોકરાં; તમારાં નોકર ચાકરો અથવા બીજાં જે તમારાં ઘરમાં હોય તેમનું રક્ષણ કરો. આ બધું કર્યા પછી તમારી પાસે વધે તે તમારા ઘરની આસપાસ રહેતાં હોય તે તમારા ઉપર વિશ્વાસ રાખતા હોય તેમના ઉપયોગમાં આણી. અને એમ કરતાં બધે તે તમારા મનુષ્ય પ્રાણીના રૂડાને વાસ્તે ઉપયોગમાં લાવો અને એમ કરતાં બધે તે તમારી જરૂર પ્રમાણે ગમે તે સારા માર્ગમાં ખરચો. તમને ધૈર્ય જેવી જીવિ આપે તે પ્રમાણે તમારું કુટુંબનું તથા

સર્વ મનુષ્ય પ્રાણીનું કલ્યાણ થાય એવો તન, મન અને
ધનથી ઉદ્યોગ કરે.

ખાટી અને ખરી ઉદારતા.

આ ભારત દેશમાં સારાસારનો વિચાર કયાં વિના ઉ-
દારતાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, એ પણ એક દૈશ્વન્ય
કંઠાલીઅતનું કારણ છે. ઉદારતા ધણી પ્રકારે કરવાની
છે પણ આજસુ તથા દુર્વ્યસનને મદદ કરવાને નાણું ઉડા-
વવું એ પાપનોજ માર્ગ છે. જે નાણું મદદ કરીએ તેની
અસર કેવી થાય છે, તેનો લગાર પણ મન સાથે વિચાર
ન કરવો એ એવકુરી છે. કેટલાક મનુષ્ય પોતાની ઉદારતા
ફક્ત નામને ઓટ રાખે છે તથા ધણી ભીખ આપે છે.
આપણે પિતા જે સ્વર્ગમાં છે તેને ખુશી કરવાને ઉદાર થવું
ચોખ્ખું છે. જે માણસો નામ વાસ્તે ઉદારતા ખતાવે છે તે
ખીજકુલ વખાણવા લાયક નથી. આપણે અહિં કેટલાક
નાણું વ્યાજે આપનારા તથા વ્યાપારી તેઓના ધંધામાં
દગો કરીને તથા ગરીબ માણસોને નુકસાન કરેલું હોય તેનું
જે પાપ થાય તે નિવારણ કરવાને ભીખ આપે છે; તથા
અધર્મથી મળવેલું હોય તેમાંથી દયાંશ પોતાના ધર્મના
કામમાં આપે છે; અથવા યાત્રાએ જાય છે કે જેથી તેમનાં
કરેલાં પાપ ધોવાય પણ એમનાં કરેલાં પાપ કોઈ દિવસ
એમ કર્મથી જતાં નથી અને જવાનાં નથી એ અમુક્
માનજો.

કેટલાક એમ ધારે છે કે, ભીખારીને આપવાથી આ-
પણને સ્વર્ગ મળશે. જે વાજખી ને જે પાત્ર હોય તેનેજ

દાન આપ્યું હોય તો તે કામદાકારક છે, પણ ધાતક્રીપણું વ-
ધારવાને દાન કરવું એ ખાટામાં ખાટું પાપ છે.

સન ૧૮૮૧ ની સાલના વસ્તીપત્રક પ્રમાણે હિંદુસ્તાન-
માં ૧૨૫૬૫૫૯ બીખારી હતા અને તેમનો બીખ માગવા
સિવાય ખીજે કંઈજ ધંધો હતો નહિ.

પ્રોફેસર રઘુનાથ મુડલેર કહે છે કે:—

મદ્રાસમાં હું દરરોજ ઘણા બીખારીઓને બારણે બા-
રણે બીખ માગતા જોઈશું. તેઓ એ ધંધો લઈનેજ નેહા
છે ને તે તેમના બાપદાદાથી તે વારસામાં મળેલો છે એમ
જણાવી હોયે હોયે બીખ લે છે, અને કેટલાક તો તાલેવર છતાં
પણ બાપ દાદાનો ધંધો છે એમ ધારી બીખ માગવાની
ખાટાઈ માનનારા છે અને તે ગરીબને ઘેરથી પણ ઉઘરાયે
છે. આ બધું જ ગરીબ મહામુશ્કિલથી પોતાની જાતિ કમા-
ણી કરી પરાણે પૂરું કરે છે તેમના ઉપર બોળરૂપ થઇ પડે છે એ
શું જીલમ નથી? દરેક હિંદુ સારી રીતે જાણે છે કે, આ
આળસુ માગનારાઓ હજાર રરતેથી બીખ માગે છે. ગુ-
જરાતમાં વડાદરા બ્રહ્મણને ખાદસાંતિ એ બાબતમાં બહુજ
પ્રખ્યાત છે. તેઓમાંના ઘણાખરા દરમ.સે ૪૦ રૂપિયા કરતાં
ઓછા પગાર પાડતા નથી અને બીખ માગીને પૈસાદાર થ-
એલા હોય છે, તથા તેઓ પોતાના ગામમાં પણ બીખ મા-
ગવાને શરમાતા નથી એ અતિ શોચનીય છે. આ બીખ મા-
ગનારા સિવાય ગોર લોઢે પોતાના યજમાન પાસે તથા ખીજી
રીત ધર્મને બહાને હજારો ઢોંગ કરીને દ્રવ્ય મેળવે છે
તોપણ પોતે ખરાબ થાય છે ને ખીજાને કરે છે.

જો આવા બીખારીઓ જેમને હાથ પગ ધૃત્યાદિ અ-
વયવો સંહીતલાભત હોય છે તથા લઘુ જેવા હોય છે તેઓને

પોતાના યુજરાતને વારતે કામ કરવાની જરૂર પાડવામાં આવે તો આપણા દેશની હાલતમાં ધણિ દરજ્જે વધારા થાય.

ધણા રખડતા આળસુ માણસો નાતા જન્મે છે તેના ઉપરજ આધાર રાખનારા છે. કેમકે આ દેશમાં સાતિસાજન તથા જમણવારનો ભાર પ્રચાર છે તેથી તેમને તેનો ઘાટો આશરો મળે છે. તેઓ ઠેકાણે ઠેકાણે આવા અવસર ઉપર જાય છે. તેમાં જનારા આખરદાર ગણાતા નથી. એ ભોજનમાં તમામ નકામું ખર્ચ કરી ખર્ચી નાંખે છે.

તેઓ કેટલાં બધાં માણસને કામ કર્યા સિવાય પૈસા મેળવવાનું શિખવેછે? એથી તે જલદીથી ભીખારીનો ધંધો હાથમાં લે છે. આથી સારા લોકોને પણ ખરાબ અસર થાય છે. લાલચો મેળવવાને ઉદ્યોગ એ સહીસલામત ભોમિયો છે. જ્યારે માણસ ઉદ્યોગમાં મંડેલો હોય છે ત્યારે તેને પાપ ભરેલી ગમત વિચારવાનો વખતજ મળતો નથી આ-ળસજ દૂર્ગુણને વારંવાર રસ્તો આપે છે. હિંદુસ્તાનમાં કેટલાક ખાવાના નામથી ભીખ માગે છે તેમાં વેશખરી વાધગરી પણ ઘણા હોય છે તેઓ લોકોને ઠગવાને એક જગાએથી બીજી જગાએ જાય છે તથા જૂદી જૂદી જગતી બાપા બોલે છે તેથી ભાણા માણસો તેમનાથી ઠગાય છે.

હાલમાં મુકિતફોજના કેટલાક સન્યાસી જેવાં કપડાં પહેરી ફરે છે તેમનાથી પણ ગામડાના ધણાખરા ભાણા લોકો ઠગાયા છે. એવી રીતે વેશ ધારણ કરીને ખીજતામનમાં જુદી અસર કરવી એ અધર્મ અથવા ઠગાઈ કહીએ તોયણ માયે.

એ અરેખું છે કે જો ચોરને ભીખ આપીએ તો તેનો

બધા વખત લોકોનું ચોરવામાં ને ભીખ માગવામાંજ જીવ તો
તે ભીખ આપનારે કંઈ પણ સાંચું કંઈ એવું સમજાવવામાં
કહેશે નહિ. એ તો આજસુને અને વ્યસનને મદદ આપ્યા
જેવુંજ થાયછે. આપણી કુટુંબમાં રહેવાની રીતિ કેટલીક રીતે
આજસનું પોષણ કરે એવી છે. આપણા દેશમાં પરણેલા
બાળ્યેજ પોતાના તથા પોતાની સ્ત્રીનાં સગાંવહાલાં આવે
તેને પોષણ ન કરતા હોય એવું જોવામાં આવેછે. પોતાના
ઘરમાં એક ટંકનું પણ ખાવાનું ન હોય તોપણ ઘેર આવે
વેલા પરણીની આગતારવાગતા કરવીજ પડેછે. અને તેમાં
ના કેટલાક આજસુધણા દિવસ સુખી પડી રહે તોપણ તે-
મને કહેવાતું નથી કે જાઓ. આ પણ એક ખરાબ રીતી છે.

માણસે જ્યાં સુખી અને ત્યાં સુખી મહેનત કરી ગુજરાત
ચક્ષુરવું જોઈએ. ખીજના ઉપર આધાર રાખી તે ઉપર
રહેવું યોગ્ય નથી. જે માણસને કામ નથી તો તેને ખાવાનું
કે જીવવાનું નથી. જો માણસ આજસ કરે તો તેને ગરીબી
દશા અને બૂખ સહન કરવાં એજ ઉત્તમ છે. આપણે
માણસને ઉદ્યોગી કરાવી ખાવાનું આપવું એજ જરૂરનું
છે અને એથીજ એના ઉપર યોગ્ય મહેનતની થશે.
તેમજ જે મંડળીમાં આપણે રહીએ છીએ તેમના ઉપર
પણ તેમજ મહેનતની થશે.

આપણી આસપાસના નીચે લખેલા ધારા પ્રમાણે
રાખવી જોઈએ.

૧. જેઓ ગરીબ છે પણ પોતાની મને ગુજરાત
ચક્ષુર શકે એવા હોય તેમને કંઈ આપવું નહિ. પણ મ-
હેનત કરાવવાનો યોગ્ય કરી આપવો. જો તેઓ કામ કર-

જાને આગસ કરે તો તેમણે તેનું કૃણ ભાગવવું જોઈએ.

૨. જ્યો પોતાની ઇજા મહેનત મજુરી શોધી શકતા નથી અને અર્ધા અશક્ત છે તો તેમને જોડલી મદદ જોઈએ તેટલી આપવી તથા તેમનાથી થોડું પણ કામ થતું હોય તો તેટલું કરાડીને મદદ આપવી પણ તેમને કંઈ ક-રાગ્યા સિવાય આપવું એ ચોગ્ય નથી.

૩. જ્યો કંઈપણ કામ કરવાને અશક્ત હોય તો તેમને બધું આપવું ને ખરેખરી મદદ કરવી. જેવાં કે નાનાં છા-કરાં, માંદાં, થીરે અપંગ અને ઉંમરે પહોંચેલાં વગેરે. આપણા પૈસા દવાખાનામાં, નિથ જોમાં, નિરાશ્રિતોના આશ્રયમાં, પુસ્તકથાળામાં, તથા ધર્મશિક્ષણ એવા કામમાં ખર્ચવાં પણ ઘાટાં ઘાટાં ખાવલાં કરવામાં અને ઘાટા ઘાટા કુવારા બંધાવવામાં, મિનારા કરાવવામાં તથા મા-નવત્રોની ધામધુમ કરવામાં ઉડાવવા એ અતિ નાજાશી જરૂરું છે. દેશના કલ્યાણની પાછળ મંડળીઓના ખર્ચમાં, દેશને ઉત્તેજન આપવામાં તથા દેશનું સંરક્ષણ કરનારી સૌસાધીઓમાં જ્યાં ખર્ચ ઉપયોગ થતો હોય ત્યાંજ પૈસા ખર્ચવા એ તે પૈસાને વાળ્યા ખરાખર છે.

મોડું દેવું.

જો કે દેવામાં આવવું એ સાધારણું છે. દેટલાએક લોકો એવું કહે છે કે મારે કોઈની પાછં સરખીએ દેવી નથી અને એ ખરું છે; તોપણ માણસજાત ઘાટામાં ઘાટા દેવાના પાજરામાં લટકેલી છે. તે દેવું દિવસે દિવસે વધતું જ જાય છે અને તે કદી ખૂંડે યતું નથી તે થું છે.

દેવાનો પ્રકાર.—પૃથ્વીવાન મનુષ્યો માનેછે કે આપણે
માથે સર્વથી ડાહ્યો, સર્વશક્તિમાન અને તમામ વસ્તુને
ઉત્પાદક છે. જે ઉપર આપણે વસીએ છીએ તે પૃથ્વી,
જે આ પૃથ્વીઉપર પ્રકાશ કરેછે તે સૂર્ય, જેની તળેટી ઉપર
વૃક્ષને વેલી વીંટાએલીછે, તે સર્વ તેણે બનાવ્યાંછે. તમામ
મુતક જેમાં લોકો નિવાસ કરી રહેલા છે તે બ્રહ્મા પણ
તેણેજ એટલે પરમશરે બનાવ્યુંછે. તેણે કુલ આપણને
હંદગી આપી નથી પણ હંદગાનીમાં આપણને તેજ રાજે
છે. જો એક પણ પણ તે આપણી સંભાળ લેવાનું શાક્ર
રાજે તો આપણે મરી જઈએ. અલખન એ આપણો
ખરો બાપ ને ખરો મહારાજનો રાજા છે.

આપણી પરમશર પ્રત્યેની ફરજોના સારનો સાર
નીચે પ્રમાણે છે:—

આપણે ખરા અંતઃકરણથી તેના ઉપર ચાર રાખવો
જોઈએ અને તેની આસાને તાબે થવું જોઈએ. જે આ-
સાઓ પવિત્ર, આપી અને સારામાં સારી છે. આપણાં
કર્તવ્ય થું યથાચોગ્ય છે.

જો માણસ કોઈ વેપારી પાસેથી માલ લે ને તેના પે-
સા તેને આપે નહિ તો તેને તેનું દેવું છે એમ કહેવાયછે.
જો આપણે જે આપણી ફરજોએ અને જે પરમશર આ-
પણા ઉપર આટલીબધી માયા રાખેછે તેને માન આપવાને
આપણે ચક્રીએ અને તેના દેવાની સાથે મુકાબલો કરીએ
તો આપણે દેવામાં વધારે કર્મો એ ખરું છે કે નહિ
આપણે પરમશરના હુકમને ન માનીએ તો આપણે તેને
શો જવાબ દેઈશું કેમકે દરેક ધાર્મિક વચનોમાં ૨૫૬

કહેલું છે કે તે માલીકને જવાબ દીધા વિના આપણા છૂટકો થતો નથી ને થવાનો પણ નથી.

કેટલાક માણસને ઇશ્વરનું દેવું વધારે છે ને કેટલાકને મીના કરતાં ઘાડું છે. કેટલાક ધાતકી એવા છે કે તે અસંખ્ય ગુન્હાના ગુન્હેગાર છે. કેટલાએક જાણમાં જાણી ભૂતો કરી ગુન્હેગાર થાય છે તોપણ દુનિયામાં એવા માણસો હોય છે કે તે નીતિને રરતે ચાલી દુનિયામાં માનપ્રતિષ્ઠા મળવે છે પણ પ્રભુનું મહત્ત્વ માનતા નથી અને કેટલાક ધાર્મિક પ્રકૃતિના ને સદાચરણી હોય છે તે સર્વને પર-ઇશ્વરનું દેવું છે. પર-ઇશ્વર આપણું આંતઃકરણ જીવે છે તેથી આપણી જેવી બહારની ક્રિયા જાણે છે તેવીજ આ-ંતઃકરણની ક્રિયા તે જાણે છે. આપણે તેના અરેખર તોષિદાર છીએ માટે તમ કહે કે તમે એક પણ કલાક ઇશ્વરને સંનિધ જણીને અરેખરી પ્રાર્થના કરી ધાર્મિક શુદ્ધિએ વર્ત્યા છો તમારી આખી જીવગાનીમાં અપવિત્ર વિચાર, પાપ ભરેલા શબ્દો, જાપી કામનો તુરંગ જે તમે લાંબાં છો અને તમારી માનસિક વૃત્તિમાં કેટલા પાપો થયાં છે તેનો વિચાર કરો. જો આખા દિવસમાં એક પ્રાર્થના કરો અને તમારી ઉમર ૫૦ વરસની થઈ હોય તો ૩૬૫ x ૫૦ = ૧૮૨૫૦ પાપ થાય તેના તમે ગુન્હેગાર જાણો છો, માટે આપણા પવિત્ર મહર્ષિઓ કહી ગયા છે કે માયાના બાળ જેટલા આપણા અપરાધ છે એ અરેખર છે.

આપણું દેવું આપવાને આપણી કેટલી અશક્તિ છે:-

ધારો કે કોઈ માણસને કરોડ રૂપિયા દેવું હોય તે માણસનું દેવું વાળવાને થોડા પૈસા આવે તો તે દેવું કહી વળી શકે નહિ. પણ તેના બાજનું બાજનું પ્રભુ ન વળી શકે.

પવિત્ર જગ્યામાં જઈને રત્નાન કરીએ પણ મલિન અંતઃકર-
ણને લીધે આપણું પાપ ધોષ થકતા નથી. દેવની પાસે ગમ્મ
એટલી બેઠ કરીએ, ગમ્મ તેટલા બ્રહ્મભોજન કરીએ પણ
આપણું મન શુદ્ધ થતું નથી તો પાપ તો જન્યજ ક્યાંથી!
દેવળમાં બેસીને બકિત કરીએ અને સમાજમાં ઉપદેશ
આપીએ પણ જો આપણું મન શુદ્ધ નથી તો પાપ કદી-
પણ જતું નથી. જ્યાં સુખી તેને પાપએ પાપ આપીએ
નહિ ત્યાં સુખી દેવાદારજ રહીએ. તેમજ આપણે હવેથી
ધર્મરતા નિયમાનુસાર ચાલીએ તથા પૂર્વનું દેવું આપણું થતું
નથી પણ આપણે દેવાના બારમાંને બારમાં બોળાયાજ
રહેવાના.

દેવાને વાસ્તે શિક્ષા જોઈએ.—ધણાખરા માણસો
પોતાના માથા દેવા વિષે ઘોડુંજ જાણે છે. પાપ એ પ-
રમેશ્વરની વિરુદ્ધ ખંડ કરાવે છે અને મહાપિતાની મહેર-
બાનીથી વિરુદ્ધ ચલાવે છે. આપણા ઉપર મહા દયા રાખનાર
જે ધર્મ તેના ઉપરની શ્રદ્ધા આપી કરે છે. એ પાપનો મુ-
સારો પૂરો થાય કે મૃત્યુ આવે છે, આવાં પાપ જ્યાં સુખી
માણસમાં રહે ત્યાં સુખી તેને બેગવવાં પડે છે.

શી રીતે આ દેવું આપણું થાય.—સારા શાહુકાર આ-
પણી રહેણી કરણી જાણી આપણા ઉપર જે દેવું હોય તે
મહેરબાનીથી આપણું કરે છે. પાપ પોતાના છોકરાને પૈસા
ધંધા કરવાસાર આપે તે દયા જાણી માફ કરે છે તેમ આપણા
પવિત્ર પિતા આપણાં પાછલાં કર્મનો પરતાવો અને આપણી
રહેણી કરણી સારીને પવિત્ર તથા ધાર્મિક બુદ્ધિ વાળી જાણીને
આપણું દેવું માફ કરે છે. જો કોઈ માણસ સરકારની સામું
ખંડ કરે તોપણ સરકાર તેના સારા ગુણને લીધે માફી આપે

(૮૪)

છે. જે કવિને જન્મદેશનિકાલની સજ્જ થઈ હોય તોપણ તેની સારી ચાલથી તેને મારી મળેછે. તેમજ પ્રભુ પણ આ-
જણી સદ્વૃત્તિ ધાય તો એ દેવાની મારી આપે માટે જ-
નવાનની મહેરબાની માર્ગો ને રૂંડે માર્ગ ચાલે કે તમારા
મારા દેવામાંથી મુક્ત થાઓ. વધારું.

